

II. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE İNGİLTERE

Mithat AYDIN*

ÖZET

Meşrutiyet hareketi, Osmanlıdan günümüze, siyasal, hukuksal ve düşünsel hayatımızın en önemli kaynaklarından biri olmuştur. 1908'de ikinci defa ilan edilen Meşrutiyet'in ortaya çıkışı, dış dünyadaki akisleri ve devletlerarası ilişkilere etkisi genel olarak çalışmamızın çerçevesini çizmiştir. Bu minval üzere, II.Meşrutiyet'in ilanının özelde İngiliz kamuoyu ve diplomasi çevrelerinde algılanışı, etkisi ve Kâmil Paşa'nın sadareti sırasındaki Türk-İngiliz ilişkilerinin seyri çalışmamızın esasını oluşturan iki ana konu olmuştur.

Anahtar kelimeler: İttihad ve Terakki Cemiyeti, Meşrutî İdare, Kâmil Paşa, Firzovik Olayı, İkdam gazetesi, Reval Görüşmesi.

ABSTRACT

The constitutional movements have been one of the major events having a great impact on Turkish political, judicial and intellectual life since the Ottoman times. Main frame of our study includes the declaration of the Second Constitutionalism in 1908 and its external impacts around the world with respect to international relations. This study specifically deals with the perception of the declaration of the Second Constitutionalism and Kâmil Pasha government by the British diplomacy and public. Therefore, we will examine the Turkish-British relations depending on the declaration of the Second Constitutionalism.

Key words: Comimittee of Union and Progress, Constitutional Regime, Kâmil Pasha, Event of Ferisovitch, Newspaper of İkdam, Meeting in Reval.

A-Giriş

19.yüzyıl kapanırken Abdülhamid rejimine karşı 'Genç Türklerin' başlattığı muhalefet hareketi, Türkiye içinde ve dışında büyük bir güç kazanmıştır. Karargâhı Paris olan hareketin, sıkı takibat ve engellemelere rağmen, önce İttihadî Osmanî (1889) sonra da Osmanlı İttihad ve Terakki (1895) adıyla örgütlenmesi Türkiye'yi yeni bir siyasî ve fikrî evreye sokmuştur. Kısa sürede İttihad ve Terakki, Ahmed Rıza Bey'in idaresindeki Paris şubesinin dışında, Kahire, Cenevre, Balkanlar ve Kafkasya'da yeni şubeler teşkil etmiştir.¹ Diğer taraftan İttihat ve Terakki cemiyeti, devrim fikirlerini 1895'ten beri çıkarttıkları Meşveret'i Türkiye'ye çeşitli yollardan sokarak yaymışlardır.² Cemiyetin çalışmaları, fikrî ayrılıklar ve Abdülhamid'in cemiyetin kimi üyelerini ülke içine çekme siyasetiyle zaafa uğramışsa da, Makedonya'daki askerî birliklere nüfuz etmesi ve 1906'da Selanik'te

* Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı.
e-posta: maydin@pamukkale.edu.tr

¹ İttihad ve Terakki'nin yurt içi ve dışında teşkilatlanması ve faaliyetleri konusunda geniş bilgi için bakınız: M.Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak 'Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti' ve 'Jön Türklük'*, c.I: (1889-1902), İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.173-394.

² Paul İmbert, *Osmanlı'da Yenilenme ve Türkiye'nin Sorunları*, Yay.Haz: Muammer Sarıkaya, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.166-167.

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurulmasıyla yeniden hayat bulmuştur.³ Anlaşılan o ki, Makedonya'daki askerî birlikler arasında-özellikle 3.Ordudaki-hükümete karşı mevcut olan hoşnutsuzluğun isyan ruhu taşıdığı ve bunun son iki yıldan beri "dikkate değer bir şekilde" kendini gösterdiği anlaşılmaktadır.⁴ İttihad ve Terakki'nin özellikle orduya dayanması oldukça akılcıydı ve devrimin başarısının temel faktörlerindendi. Dönemin tanıklarından Mabeyn Başkâtibi Tahsin Paşa'nın söylediğine bakılırsa Abdülhamid, ilk önce ordunun bu derece samimi bir tarzda iştirâkini düşünmemiş, sonra da ihtilal fikrinin orduya tamamıyla yerleşmiş olduğunu ve artık buna karşı yapılacak bir şey olmadığını kabul etmişti. Bu nedenle, Tahsin Paşa'ya göre "*idâre-i mutlakanın hitâmına ve Kanûn-ı Esâsî'yi ilâna ve Meclis-i Meb'ûsân'ı ictimaa davet ettiren en büyük, en mühim, en kuvvetli sâik ordu olduğu bilâ tereddüd iddia edilebilir.*"⁵

Elbette ki, cemiyet devrimi askerî güçle başarmıştır. Ancak, devrimi farklı kılan şey, bir halk hareketi şeklinde gelişmiş olmasıdır ki, bu Türkiye tarihinde bir ilktir. Önceki asırlardan farklı olarak artık, halk devletin içine düştüğü kötü duruma çareler arıyor, bunun için de tertip edilen toplantılarda ve çekilen telgraflarda Yıldız'dan tek çare olarak 1876 Anayasası'nın yürürlüğe konmasını ve meclisin açılmasını istiyordu. İngiliz diplomat Surtees'in deyimıyla halk "*devletin hasta olduğunu*" düşünüyor ve artık "*tahammül edemeyeceğini*" gösteriyordu.⁶ Böylece, "*siyaset sarayın duvarlarını aşmış, devletin kaderinden sorumluluk duyan kitleyi, kamuoyunu oluşturmuştur.*"⁷

İttihad ve Terakki'nin Anadolu ve Rumeli'de örgütlenerek gizliden gizliye yürüttüğü propaganda çalışmaları, 1908 yazına doğru devrim şartlarını hayli olgunlaştırmıştı. Bununla beraber İttihad ve Terakki'nin ne zaman harekete geçeceği belli değildi. İttihad ve Terakki'yi harekete geçirecek neden, 9-10 Haziran 1908'de İngiliz Kralı VII.Edward ile Rus Çarı II.Nikola'nın Reval'deki görüşmesiyle ortaya çıkacaktır. Makedonya'da uygulanacak Reform projesinin ele alındığı bu görüşme, İngiltere ve Rusya'nın "tam olarak mutabakata" varmasıyla sonuçlanmıştır.⁸ Reval görüşmesi, batı basınında "*Osmanlı İmparatorluğu'nun*

³ Bakınız: Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler-İkinci Meşrutiyet Dönemi, 1908-1918*, c.1, 2.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.52-54.

⁴ *British Documents on Foreign Affairs (B DFA): Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, Part I: From the Mid-Nineteenth Century to the First World War, The Near and Middle East, 1856-1914*, The Ottoman Empire: Nationalism and Revolution, 1885-1908, Editor. David Gillard, vol.19, Doc.93, University Publications of America, 1985, s.491. Manastır'daki İngiliz konsolos Heatcote, askerler arasındaki isyan ruhunun ihtilal sırasında yöneticiler arasında da mevcut olduğunu yazmaktadır. Gösterilen Yer.

⁵ Tahsin Paşa, *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid*, 2.Baskı, Boğaziçi Yayınları:98, İstanbul, 1990, s.366.

⁶ *B DFA*, vol.19, Doc.91, s.490.

⁷ Zafer Toprak, "Hürriyet-Müsavat-Uhuvvet-Her Tarafda Bir Politika Tufanı Var", *Manastır'da İlan-ı Hürriyet*, Yayına Hazırlayan: Roni Margulies, Yapı Kredi Yayınları, s.9. Halkın meşrutî hareketteki rolü, siyasete müdahalesi, cemiyetin hareketi halka dayandırma isteği, propaganda faaliyetleri ve bunun kamuoyu oluşumundaki etkisi konusunda şu çalışmaya bakınız: Kudret Emiroğlu, *Anadolu'da Devrim Günleri/ II.Meşrutiyet'in İlanı*, 1.Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.

⁸ Bu bilgi, Reval görüşmeleri konusunda tek yazılı belge olan İngiliz Dışişleri Bakan Müsteşarı Sir Charles Hardinge'nin raporunda yer almaktadır. Bakınız: Fahir Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasî Tarihi (1879-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.601-602. Reval'de Makedonya sorunu Avusturya'nın Makedonya'daki faaliyetleri nedeniyle gündeme gelmiştir.

II. Meşrutiyet'in İlanı ve İngiltere

paylaşılmasına karar verildiği" şeklinde yorumlanmıştır.⁹ Bu haber, Rumeli eşrafı, zabitan ve ümerâ arasında olağanüstü bir heyecana neden olmuş, cemiyete iltihak miktarını gittikçe artırmıştır. Saray dahi Rumeli ahalisinin ve orada bulunan ordu zabitanının merkez hükümetten *"ziyadesiyle teneffürde bulduklarını"* bilmekteydi.¹⁰ Kısaca büyük bir korku ve endişe ile görüşmeden haberdar olan İttihad ve Terakki üyeleri¹¹ gelişmelerden II.Abdülhamid yönetimini sorumlu tutmuşlardır. Bu nedenle, Makedonya'nın imparatorluktan kopmasına neden olacak Büyük Devletlerin müdahalesine mahal vermemek için harekete geçmenin zamanı gelmişti. Bunun için de meşrutî idarenin bir an önce tesis edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla İttihad ve Terakki üyeleri, Makedonya'da genel bir ayaklanma çıkarmayı planlamışlardı. Hazırlanan plana göre ayaklanma tarihi, Sultan Abdülhamid'in doğum yıldönümü olan 27 Eylül olarak tespit edilmişti.¹²

Bu arada İttihad ve Terakki'nin yeraltı faaliyetleri Sultan Abdülhamid'in hafiyeleri tarafından takip edilmekteydi. Sultan, daha 1900'lerden beri ittihad ve Terakki'nin artan propagandasıyla fazlalaşan iç meselelerden oldukça tedirgindi.¹³ Bu nedenle sultanın cemiyete karşı yoğunlaşan baskısı, devrimden önceki birkaç ay dozunu hayli artırmıştı. Gelinek noktada telaşa düşen cemiyet, bekası için Saray'ın Makedonya'daki hafiyelerine karşı *"kesin ve acımasız"* hareket etme kararı almıştır.¹⁴ Bu yöndeki ilk eylemi, 11 Haziran (1908)'da Sultan'ın güvendiği adamlarından Selanik Merkez Komutanı Yarbay Nazım Bey'e karşı düzenlediği suikast girişimi olmuştur ki bu, cemiyetin, *"selamet-i vatan namına silah atmış ve hükümete (karşı) alenen ilân-ı harb"* etmesi anlamına geliyordu.¹⁵ Nazım Bey suikasttan yaralı olarak kurtulup İstanbul'a kaçmayı başarmıştır; ancak Sultan'ın suikast girişimine karşı tavrı hayli sert olmuştur. 2. ve 3. orduda görev yapan 30'u aşkın üst düzey subay İstanbul'a getirilip mahkeme edilerek cezalandırılmıştır. Sultanın bu tür önlemleri, İttihad ve Terakki üyelerinin ne yılımasına, ne de Makedonya'daki etkisinin kırılmasına neden olmuştur. Aksine, takip eden olaylar dizisi meşrutî idareye giden süreci hızlandırmıştır. Bu sürecin önemli kilometre taşlarından biri, 3 Temmuz 1908'de Resne'deki Kolağası Niyazi Bey'in adamlarıyla dağa çıkıp ayaklanması olmuştur. Niyazi Bey, aynı tarihli beyannamesinde isyanın nedeninin haksızlıklara karşı savaşmak ve Kanun-ı Esasî'nin yeniden yürürlüğe konmasını sağlamak olduğunu belirtmiştir.¹⁶

⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi-İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, c.IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s.26

¹⁰ Ahmed Saib, *Tarih-i Meşrutiyet, Şark Mesele-i Haziresi*, Dersaadet, 1328, s.57-58.

¹¹ Niyazi Bey'in ifadelerinden Reval görüşmesinin bütün cemiyet üyeleri üzerinde muazzam bir etkiye neden olduğu ve kendisindeki çete teşkil etme fikrinin böylece ortaya çıkmış olduğu anlaşılmaktadır. Ahmed Niyazi, *Hâtrât-ı Niyazi-Tarihçe-i İnkılâb-ı Kebir Osmanlıdan Bir Sahife*, Sabah Matbaası, İstanbul, 1326, s.63.

¹² FO., 881/9458, s.2.

¹³ Mim Kemal Öke, İngiliz Casusu Prof.Arminius Vambery'nin Gizli Raporlarında II.Abdülhamid ve Dönemi, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983, s.115.

¹⁴ Feroz Ahmad, *İttihad ve Terakki 1908-1914*, Çev: Nuran Yavuz, 7.Baskı, Kaynak Yayınları:19, Ankara, 2007, s.16.

¹⁵ Ahmed Niyazi, *a.g.e.*, s.38.

¹⁶ Niyazi Bey'in beyannamesi için bkz: *BDF*, vol.19, Doc.116, s.504. Niyazi Bey, hatıratında isyan hareketinin amacının vatanın ve milletin alî menfaati ve hatta "hukuk-ı şahsiyenin müdafaası" esasından ibaret olduğuna işaret eder. Bunu büyük bir heyecan ve iştiyakla şu şekilde ifade eder: *"Bu güne milletin askerleri, zabıtları, gönüllüleri ve fedâ'ileri yalnız düşman-ı harici için fedâ-yı canı, terk-i hayatı öğrenmiş, bu yolda bir kahramanlığa, fedâkârlığa ölmeye alışmamıştı. Şecâ'et-i medeniyenin, selâmet-i umûmiye için bile bile*

Niyazi Bey'in başkaldırısına diğer önde gelen bazı ittifadçıların katılması ve cemiyetin 6 Temmuzdan itibaren resmen aktif rol oynamaya başlaması, durumun ciddiyetinin Sultan tarafından anlaşılmasına neden olmuştur. Sultan, ayaklanmayı bastırmak için adamlarından Şemsi Paşa'yı görevlendirmiştir. Ancak, 7 Temmuzda Manastır'a ulaşan Şemsi Paşa Manastır telgrafhanesinden çıkarken bir ittifadçı subay tarafından öldürülmüştür. Onun yerine görevlendirilen Müşir Tatar Osman Paşa da Manastır Merkezi'nin talimatıyla Niyazi Bey tarafından 22-23 Temmuz gecesi evinden alınıp dağa kaldırılmıştır. Osman Paşa'nın dağa kaldırılmasında, Manastır'daki bütün askerler gibi sivil halkın da Niyazi Bey'e yardım ve destek vermesi,¹⁷ hareketin münferit bir eylem olmadığını göstermiştir. Gelişmeler hükümeti "inanılmaz bir acze ve havfe" düşürmüştür.¹⁸ Bu arada ayaklanmanın bastırılması için İzmir'den Selanik'e sevk edilen askerlerin bir kısmının Manastır'a gitmeyi reddetmesi ve gidenlerin de ihtilalcilere meyletmesi Sultan adına işi zora sokmuştur.¹⁹ Firzovik'te²⁰ 30.000 Arnavut'un, ayaklanma kabilinden meşrutî idare lehindeki gösterileri ve akabinde meşrutî idareyi isteyen telgrafı Sultanın direncini kıran olaylardan biri olmuştur (20 Temmuz 1908).²¹ Söz konusu telgrafta²² ülkenin "pek yakında" maruz kalacağı felaketin bertaraf edilmesi, devletin muhafazası ve halkın refahı için "sünneti nebevîyeden bulunan 7 Zilhicce 1293 tarihli fermanı hümâyün mesadet-makrunu cenabı padişahîzamileri ile tasdik ve ilân buyurulmuş olan kanunu esasi veçhile meşveret usulî meşrûasının yeniden iade ve ikamesinden başka çare olmadığını teykkun ederek Dersaadette bir millet meclisinin celp ve cem'ine müsaadei seniyei cenabı şehinşahilerini istirham ve istidaya müttehidan ve müttefikân karar verdik" denilmektedir.

Firzovik olayını 21 Temmuzda İttihad ve Terakki Merkezi'nin, Selanik'te toplanarak meşrutîyetin 23 Temmuz'da ilan edilmesi yönünde aldığı karar takip etmiştir. Alınan karar üzerine Selanik, Manastır, Kosova, Serez, İştîp, Piriştine gibi yerlerden Sultan'dan anayasanın yürürlüğe konmasını ve meşrutîyetin ilanını talep

---

fedâ-yı hayat etmenin lezzeti yükseklîği henüz tanınmamıştı. Hukûk-ı şahsiyenin müdâfa'ası veyahud menâfî'î vataniyenin himâyesi uğrunda şahsî, ictimâ'î fedâkârlıklara kahramanlıklara alışık olan Osmanlı zabitleri bu gün ilk defa olarak milletin menfa'atı, istikbâli için ölmeye davet edilmiştir... " Ahmed Niyazi, a.g.e., s.38.

¹⁷ Ahmed Niyazi, a.g.e., s.220.

¹⁸ *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi/II. Meşrutîyet Olayları (1908-1909)*, Haz: Bayram Kodaman, Mehmet Ali Ünal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s.11.

¹⁹ Selanik'e sevk edilmek amacıyla İzmir'de toplanan taburun İttihadçılar tarafına meyletmesinde özellikle Ege bölgesindeki İttihad ve Terakki şubelerinin kurulmasına memur edilen Tütüncü Yakup Bey ve Selanik Askerî Rüştiyesi Müdürlüğü'nden İzmir'e tayin edilen Bursalı Tahir Bey ve arkadaşlarının, bu taburların zabıt ve askeri arasında yaptıkları propaganda ve telkinin etkili ve belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Kâzım Nabi Duru, "İttihat ve Terakki" Hatıralarım, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1957, s.27.

²⁰ Tarihe Firzovik Toplantısı olarak geçen olay, Kosova vilayetinin merkezi olan Üsküp'te üst düzey tabakaya mensup yabancı öğrencilerin Firzovik civarına bir ilkbahar gezi yapmak istemeleri üzerine bölgedeki Arnavutların türlü dedikodularla duruma müdahale etmek için bir araya gelmeleriyle meydana gelmiştir. Hareketin kalabalık bir halk hareketine dönüşmesinde, Avusturya askerî'nin Kosova'ya ineceği söylentilerinin büyük rolü olmuştur. Bkz: Süleyman Külçe, *Firzovik Toplantısı ve Meşrutîyet*, İzmir, 1944, s.11 vd.

²¹ İngiliz diplomat Barclay, Arnavutların geniş katılımına işaret ederek bahsettiği Firzovik olayını gelecekte meydana gelecek "ciddi şeylerin delili" olarak görmüştür. FO.,881/9458, s.3. Firzovik olayı için bakınız: Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, c.1, ks.1, 4.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.469-472 (Galip Paşa'nın Hatıraları, Hayat Tarih Mecmuası, c.1, s.6'den naklen).

²² Süleyman Külçe, a.g.e.,60-61.

II. Meşrutiyet'in İlanı ve İngiltere

eden telgraflar saraya yağmaya başlamıştır.²³ Geline nokta, Makedonya'daki başkaldırının ülkede genel bir ayaklanmaya dönüşmesinin kesin olduğunu göstermekteydi.²⁴ Bu telgraflar içinde Sultanı en fazla ürküten ve acze düşüreni Manastır İttihat ve Terakki şubesinin gönderdiği telgraf olmuştur. Bu telgrafta Sultan Abdülhamid'e karşı tazimkâr bir dil kullanılmasına rağmen "*Kanun-ı Esasinin tatbikat-ı fiiliyesine müsaade ve icab-ı halin irade buyurulması suretiyle... Pazar gününe kadar Meclis-i Meb'usan'ın küşadına ferman-ı hümayunları istar buyurulmaması*" durumunda askerden esnafa kadar her zümrenin isteklerini cebren yaptıracakları ihtar edilmiştir.²⁵ Bu açık ültimatoma karşı sultanın cevabı beklenirken, İttihat ve Terakki'nin Manastır merkezi vali ve diğer yetkililerin huzurunda 21 pare top atışıyla meşrutiyeti ilan etmiştir. Benzer bir hareket Drama'da gerçekleştiği gibi, Selanik'te de Anayasa'nın ilan edileceğine dair halk temin edilmiştir.²⁶

Rumeli'deki isyan hareketini endişeyle izleyen Sultan Abdülhamid, gelişmelerden sorumlu tuttuğu Sadrazam Ferid Paşa'yı azlederek 22 Temmuz'da Said Paşa'yı sadarete getirmiştir. Alman siyah kartal madalyası taşıyan ve Alman yanlısı olan Ferid paşanın azledilerek yerine İngiltere taraftarı Said Paşa'nın getirilmesi, İngiliz devlet kurumlarının, özellikle İngiltere'nin "kuvveti konumunun" eseri olduğu yönündeki yorumları da beraberinde getirmiştir.²⁷

Said Paşa kabinesi 22-23 Temmuz'da "ne yapılması gerektiği" konusunda bir karara varmak üzere toplanmıştır. Ancak saatlerce süren toplantıda bir karara varılamamıştır. Nihayetinde, Sultan Abdülhamid, "*Kanûn-ı Esâsî'nin ilânı benim zamanımda olmuştur. Bunun müessisi benim; bir müddet hasbe'l-lüzum mer'iyeti tatil edilmişti. Hey'et-i vükelaya gidiniz, bunları söyleyiniz ve ilânı için mazbatanın yazılmasını irâde ettiğimi tebliğ ediniz*" sözleriyle²⁸ Kanun-ı Esasi'yi

²³ Telgrafların bir kısmının suretleri için bakınız: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "1908 yılında İkinci Meşrutiyetin Ne suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar", *Belleten*, c.XX, sa.77, Ocak 1956, s.151-172.

²⁴ FO.881/9458, s.3. Makedonya'daki olayların "genel bir ayaklanmaya doğru gittiği" gerçeği, padişahın da malumuydu ve kendisine bu durum açıkça ifade edilmekteydi. Buna dair bir vekilin görüşü şöyledir: "*Memleketin bir kısmında ihtilâf ve inkılâb ateşi baş göstermiş ve hele bazı noktalarda alev saçağı sarmışken...*" Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s.371.

²⁵ Tahsin Paşa, s.371-372.

²⁶ FO.881/9458, s.3.

²⁷ Bu hususta Reuters muhabiri Vorwärts'ın değerlendirmesi için bakınız: Necmettin Alkan, *Mutlakiyetten Meşrutiyete II.Abdülhamid ve Jön Türkler 1889-1908*, 1.Baskı, Selis Kitaplar:106, İstanbul, 2009, s.278.

²⁸ Tahsin Paşa, s.374-375. Abdülhamid'in anayasa ve anayasal düzen konusundaki şahsi görüşleri bir çok hukukçu ve tarihçinin ele aldığı konu olmuştur. Bu hususta lehte veya aleyhte bir çok fikir serdedilmişse de, onun anayasayı "genç Türklerin" baskısına dayanamayarak istemeden ilan etmiş olduğu açıktır. Bununla beraber, sultan, Said Paşa'ya yazmış olduğu bir iradede Kanun-ı Esasi'ye muhalif olmadığını, daha önce söz konusu Kanun-ı Esasi'yi tadil etmesini ise "ağrâz-ı muhtelif"nin "menâfi'-i umûmiye fikrine takaddüm etmesinden" kaynaklanmış olduğunu ileri sürmüştür. Kanun-ı Esasi'nin ilan edilmesi ve bunun gerekçesini ise şöyle izah etmektedir: "*....O vakitten (Kanun-ı Esasi'nin tadili zamanından) şimdiye kadar geçen ahvâl ve efkârve temâyülât-ı umûmiyenin neticesinde memleketin idâre-i meşrûteye kabiliyeti meşhur olmasıyla kanun-ı Esasi'nin kâffe ahkâm mer'iyü'l-icrâ olunmasına Meclis-i Mebûsân'ın her sene ictima'ına irâdemiz te'alluk ederek Babı'alimizce her tarafa bildirildiği gibi Kanun-ı Esasi'nin tatbikâtına ba'demâ hiçbir vechle ve hiçbir suretle aslâ ve kat'â halel gelmeyeceğini dünkü gün düvel-i ma'lûma süferâ ve me'murîn-i siyasesinin tebrikâtını kabul ettiğim sırada dahi beyân eyledim. Çünkü menâfi'-i memleket kuvve-i kanuniyenin ber kuvve-i muntazam ve meşru'a halini iktisâb etmesiyle hasıl olacağından bunu ve menâfi'-i hakika saltanatın menâfi'-i umûmiye-i memleketle mütenâsiben terakkisini takdir etmeliğimiz emr-i tabî'î olmasıyla Kanun-ı Esasi'nin*

yürürlüğe koyup Meşrutî yönetimin ilanını irade etmiştir. Bunun üzerine “Meclis-i Mebusan’ın toplantıya çağırılması” ve “Meclis-i Mebusan’ın toplantıya çağırılmasının gazetelerde resmen ilan edilmesi” hakkındaki iki ayrı irade ile 23 Temmuz 1908 (10 Temmuz 1324)’de resmen ilan edilmiştir.²⁹

B-Meşrutîyetin İlanının Dış Dünyadaki Akisleri

Türkiye’nin Modern bir yapıya kavuşturulmasında Meşrutîyet hareketi iki temel amaca sahip olmuştur: İçeride keyfi yönetime son vermek, dışarıda Büyük Devletlerin müdahalesini önlemek. Bu bakımdan meşrutîyetin Türkiye dışında, özellikle de Büyük devletler nazarında nasıl karşılandığı, bu yeni dönemi bütünüyle ortaya koymak açısından dikkate değerdir. Bu çalışmada, esas olarak Meşrutîyetin, İngiliz politikası ve Türk-İngiliz ilişkilerine etkisi ele alınmakla beraber, konunun bütünlüğü açısından Almanya, Avusturya, Rusya, Bulgaristan ve Yunanistan üzerindeki akislerine bir göz atmak yerinde olacaktır.

Meşrutîyet’in ilan edildiği sırada İstanbul’da büyük bir itibara sahip olan Alman hükümeti, devrimi tam olarak memnuniyetle karşılamıştır. Ancak, parlamenter yönetimi Türklere yakıştıramayan Almanlar, bunun İngiliz entrikalarının bir sonucu olduğuna inanmış ve yeni sistemin başarısızlığa mahkûm olduğunu düşünmüşlerdir.³⁰ Alman gazetelerinde de, meşrutî idarenin tam bir güven sağlamadığına dair yazılar yer almıştır. Bir süre sonra gazeteler İstanbul’daki Alman elçiliğinin nüfuz kaybettiğini görmekte gecikmemişlerdir. Bu nedenle kapitülasyonların hemen kaldırılması önerisiyle Osmanlı Devleti’ni himaye politikasına devam edilmesini önermişlerdir. Bununla beraber, Alman diplomasisi, Sultana ve onun danışma grubuna devamlı güven duymaya devam etmiştir. Alman İmparatoru, her şeye rağmen, Türkiye’deki anayasal sistemin “doğu ülkelerinde” kapsamlı sonuçlar doğuracağını ve özellikle de Mısır ve Hindistan gibi ülkelere anayasal bir model oluşturmasının ciddi sıkıntılar yaratacağını düşünmüştür.

Meşrutîyetin ilanından memnun kalan devletlerden biri de Fransa idi. Fransa, Genç Türklerin çoğunun Fransız kültürünü benimsemiş olmaları nedeniyle yeni dönemde nüfuzunun artacağını, bu vesileyle de iktisadî çıkarlarını geliştirebileceğini düşünmekteydi.

Büyük devletlerden İtalya, Osmanlı devletinin kuzey Afrika’daki topraklarıyla ilgilenmekle beraber, imparatorluğun dağılma sürecine girişinden önce menfaatleri açısından statükonun devamından yanaydı. Giolitti’nin hatıratında belirttiği şu sözleri devrimin ilan edildiği sırada İtalya’nın politik tavrını

mer’iyeti ve meb’usânın her sene ictimâ’da da’veti hususlarında sâdir olan irâdemizin kat’ını imzaladığımız işbu hattımızla i’lân ederim.” BOA, Ali Fuad Türkgeldi’nin Mirasçılarında Satın Alınan Evrak,5/19.

²⁹ Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, *Osmanlı Devleti’nde Meşrutîyet ve Parlamento*, İstanbul, 2006, s.65. İradeler için bakınız: Düstur 2, c.1, No.2, s.2.

³⁰ İlginçtir ki, bazı Türk diplomatlar da Meşrutîyet’in ilanını İngiliz propagandasına ve parasal yardımına bağlamaktaydılar. Örneğin, eski Türk diplomatlardan Aristarchi Bey, Paris’te çıkan Journal des Debats gazetesindeki makalelerinde buna dair görüşlerini okurlarına aktarmaktaydı. Keza, bu görüşün Paris’te duruma vakıf olanlarca paylaşılan bir kanı olduğu anlaşılmaktadır. Gülnihal Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi-Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s.82.

II. Meşrutiyet'in İlanı ve İngiltere

özetler gibidir: “Abdülhamit’in hükümranlığı döneminde Libya Sorunu’nu çözmek için askeri tedbirlere gerek yoktu. Çünkü biz bu sultandan İtalya’nın menfaatlerini temin edecek her türlü ekonomik ve hukuki imtiyazı koparabilirdik. Bu imtiyazlar aynı zamanda İtalya’nın çıkarlarını diğer yayılmacı devletlere karşı da korumuş olacaktı.”³¹

Avusturya’da Meşrutiyetin ilanı daha ziyade Balkanlardaki çıkarlar bağlamında ele alınmıştır. Özeld e Bosna-Hersek’in bundan nasıl etkileneceği konusunda bir endişe mevcuttu. Yeni rejim, Bosna-Hersek’teki Avusturya otoritesine meydan okur ve Bosna-Hersek Parlamenter temsilcilerinin geri gitmesini isterse ne olacaktı? Zira, Francis bakanlarıyla askerleri, Bosna-Hersek otuz yıldan beri sömürgeleri olarak görmekteydiler.³² Her halükârda güçlü bir Türkiye Avusturya’nın aleyhineydi.³³ Diğer taraftan Avusturya’nın Sultanla ilişkilerine bağlı olarak sahip olduğu ticarî ve demiryolu imtiyazının yeni düzende zarar görmesi imkân dâhilindeydi. Bu muhtemel menfi tahminlere rağmen devrim, özellikle bir noktada Avusturya için müspet bir sonuç doğurmuştur denebilir: İngiltere ve Rusya’nın Makedonya için hazırladıkları reform programını geri çekmeleri.

Meşrutiyetin ilan edildiği sırada Rusya, diğer büyük devletlere kıyasla İstanbul’da Sultan nazarında en saygın devletlerden biriydi. Bu iyi ilişkilerin Rusya’nın Berlin Kongresinden sonrageçici de olsa Boğazlar üzerindeki isteklerinden vazgeçip enerjisini Uzak Doğu’ya çevirmiş olmasıyla beraber, Sultan Abdülhamid ile Rus Çarı III.Aleksander arasında kurulan kişisel bağdan kaynaklanmış olduğu açıktı. Meşrutiyetin ilanına Rusya’da diplomasi çevrelerinden farklı görüşler serdedilmiştir. Örneğin Dışişleri Bakanı İsvolsky’nin Meşrutî idarenin başarısı hususundaki iyimser açıklamalarının tersine İstanbul’daki Rus elçisi, devrimin başarısızlığa mahkûm olduğunu ifade etmiştir. İyimser açıklamaların yine de görünüşte ya da maksatlı olduğunu kabul etmek daha doğru olur. Bir kere Meşrutî idarenin mimarı olan Jön Türklerin Rus aleyhtarı politikaları yaygın bir şekilde biliniyordu ve bu İstanbul’daki Rus etkisinin “kaçınılmaz bir şekilde” azalacağını açık bir işareti idi.³⁴ Diğer taraftan, Meşrutiyetin ilanı Büyük Devletler arasında belki de en fazla Rusya’nın çıkarlarına aykırı düşmekteydi. İlk olarak yeni rejimle ortaya çıkacak güçlü bir Türkiye karşısında Rus çıkarları büyük bir darbe yemiş olacaktı. İkinci olarak da Meşrutî sistem, Rusya’nın yönetimindeki Müslüman toplumlar için emsal oluşturuncağı.

Meşrutiyet hareketine Bulgarlar başlangıçta şüpheyle bakmışlardır. Bu bakış açısının yerini bir süre sonra anayasal rejimin Makedonya’daki Bulgar unsurunun politik ve maddi gelişimine imkân verebileceği düşüncesine bırakmıştır. Yine, Bulgarlar arasında meşrutî yönetimin Makedonya’da son

³¹ Ernest E.Ramsaur, *Jön Türkler-1908 İhtilalinin Doğuşu*, 1.Baskı, Yayınları:188, İstanbul, 2004, s.197.

³² Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu-Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, 5.Baskı, Sabah Yayınları, İstanbul, 1995, s.229.

³³ Ernest Ramsaur, Avusturya’nın Bosna-Hersek’i devrimden 72 gün sonra, alelacele işgal etmesinin Jön “Türk hükümetinin daha güçlü olacağı ve kendisine Balkan eyaletlerini ilhak etme şansını tanımayacağı” korkusundan ileri geldiğini savunmaktadır. Ramsaur, *a.g.e.*, s.196.

³⁴ Ramsaur, *a.g.e.*, s.195.

yıllarda Yunan ve Sırp komiteleri tarafından zapt edilen köylerin patrikhaneye bırakılmasına neden olabileceği ümidi hâsıl olmuştu. Buna rağmen, Bulgarlar, yeni rejimin Makedonya'daki akrabaları adına müdahale etme konusunda aleyhte bir durum ortaya çıkarma ihtimalini hesaba katmaktaydılar. Bu nedenle sürecin nasıl işleyeceği Bulgaristan'ın önemseydiği hususlardan biri olmuştur. Nitekim General Paprikoff, ortaya çıkan durum hakkındaki endişelerini açıkladıktan sonra, *“Türkiye'deki anarşik durumun devam etmesi halinde”* Bulgaristan'ın daha cüretkâr bir politika izleyeceğini belirtmiştir. Burada dikkate değer bir husus, Bulgaristan'da *“pek çok kişinin”* yeni dönemle İngiltere'nin kilit bir rol üstleneceğine inanılması idi. Bunlara göre İstanbul'da büyük bir pozisyon kazanmış olan İngiltere, Makedonya'daki süreci Hıristiyanlar lehine daha başarılı bir şekilde işletmiş olacaktır. Bununla beraber, Türkiye'deki kargaşa ve düzensizliğin devam etmesi durumunda ise Bulgaristan'daki genel hissiyat, bunun Makedonya'daki ihtiraslarını gerçekleştirmeye fırsat vereceği yönünde idi. Resmî Bulgar gazetesi Wreme, bu hissiyatı tam olarak aksettirmektedir: *“Bulgaristan, barutunu hazırlayarak gözünü İstanbul'a tutmalıdır. Çünkü meşrutî bir Türkiye, endişesiz bir Bulgaristan anlamına gelmemektedir”*.³⁵

Yunanistan'da ise, Meşrutî hareket, hükümet çevrelerine nazaran halk arasında ve basında daha az iyimser bulunmuştur. Yunanistan'da genel olarak hareketin Yunan ırkının medenî olarak Türkiye'deki Türk ve Bulgar unsurlar üzerindeki üstünlüğünü göstereceği kanaati hâkimdi. Yunanlılar, Makedonya'daki çıkarları açısından ise, Türkiye'deki anayasal rejimin otonom bir Makedonya yaratmayı amaçlayan İngiliz-Bulgar planlarını boşa çıkaracağını düşünerek çıkarlarına hizmet edeceğini hesap etmekteydiler.

C-Meşrutiyetten Önce Genç Türklerin Düşüncesinde İngiltere

1-Meşrutiyetin İlanının İngiltere'deki Akisleri

İngiltere, Osmanlı devletinin siyasal yaşamının büyük bir kısmında müspet ya da menfi yönde önemli bir yere sahip olmuştur. Donanma gücü ve fetihleriyle hem korku salan, hem de hayran bırakan İngiltere, Osmanlı basınında resmedildiği gibi Türkler arasında başka devletleri yutan ve müttefiklerine hükmeden bir büyük devlet olma vasfını devam ettirmiştir.³⁶ Bu bakımdan, Berlin Kongresi'ni takip eden süreçte Abdülhamit'in denge politikasında Almanya ilk sırayı almışsa da İngiltere'ye karşı ihtiyatkâr davranılmış, Türk-İngiliz ilişkilerinin bozulmamasına özen gösterilmiştir. Bu durumu, Meşrutiyetten hemen önce İngiliz belgelerinde açıkça görmekteyiz. Örneğin İngiltere'nin Türkiye hakkındaki 1908 yıllık raporunda Büyükelçi Nicholas O'Connor'un 19 Mart 1908 tarihindeki ölümüne kadar geçen 8 yıllık görevi süresince *“bazı politik zorluklara rağmen”* Sultanla ilişkilerini *“en üst düzeyde dostane bir şekilde”* devam ettirdiği belirtilmiştir.³⁷

³⁵ Alkan, *a.g.e.*, s.284.

³⁶ Palmira Brummett, İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm 1908-1911, Çev: Ayşen Anadol, 1.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.252.

³⁷ FO.881/9458, s.1. Büyükelçi Nicholas O'Connor, kişiliği ve şahsi ilişkileri vesilesiyle Sultan nazarında büyük bir itibar kazanmıştır. Sultan, Büyükelçiyi alçak gönüllü, zarif ve alçakgönüllü bir diplomat olarak gelecekteki iki

II. Meşrutiyet'in İlanı ve İngiltere

Sultan'ın İttihad ve Terakki hakkındaki yabancı devletler nezdindeki olumsuz propagandasına rağmen,³⁸ İngiliz diplomasi çevrelerinde devrimin mahiyeti konusunda iyimser istihbarat alınmaktaydı. Özellikle, Manastır'daki İngiliz konsolosu W.J.Heathcote İngiliz Dışişlerinin en önemli bilgi kaynaklarından biriydi. Heathcote'un Niyazi Bey'in Resne'deki ayaklanmasına dair gönderdiği ilk bilgilerde, Hıristiyanlar için kaygılanacak hiçbir şeyin olmadığını gösterdiği gibi, hareketin içinde Hıristiyan unsurların bulunduğuna işaret edilmiştir. Hatta, 5 Temmuz 1908 tarihli yazısında İttihad ve Terakki'nin Bulgar komitecileriyle işbirliği yapmak için girişimlerde bulunduğunu işittiğini yazmıştır.³⁹ İstanbul'daki İngiliz Maslahatgüzarı Barclay, yine Heathcote'tan aldığı bilgiye dayanarak devrim hareketinin hiçbir şekilde "*Hıristiyanlara karşı düşmanca bir tavır takınmadığını*" belirtmiştir ki, bunu 14 Temmuzda Dışişleri Bakanı E.Grey'e yazmıştır.⁴⁰ Ayrıca Konsolos Heathcote bu yazısında, bir İttihad ve Terakki üyesinin (Temmuz başlarında) kendisini ziyaretinden bahseder. Ziyaret sırasında söz konusu İttihad ve Terakki üyesi, Konsolostan İngiltere'nin devrim karşısındaki tavrının ne olacağını öğrenmek istemiş ve cemiyetin İngiltere ile eskiden olduğu gibi "*dostça*" ilişkiler kurmak yönündeki isteğini iletmiştir. Barclay bu yazısından üç gün sonraki başka bir yazısında Grey'e "*Resne'deki Genç Türk hareketinin lideri Niyazi Bey'in*" yayımladığı bildirgeye dayanarak ayaklanmanın amacının 1876 Anayasası'nı yürürlüğe koymak olduğu bilgisini vermiştir.⁴¹

Anlaşıldığı üzere devrimin Hıristiyanları hedef alan ve İngiliz aleyhtarlığını işleyen bir yanı yoktur. Tersine, Müslim-Gayrimüslim bütün Osmanlı halklarının eşitliğinden söz eden ve İngiltere'yle "*dostane*" ilişkilerin kurulmasını önemseyen bir tavır vardır ortada. Meşrutiyet'in ilanından 3 gün önce İmparatorluğun başka bir köşesindeki Selanik'teki İngiliz Konsolos Harry H.Lamb, hareketin mahiyetini ve İttihad ve Terakki'nin İngiliz hükümetine karşı duruşunu daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır: "*Genç Türklerden gelen bir mektuba göre Genç Türkler, amaçlarını ırk ve inanç ayrımı olmaksızın bütün imparatorlukta özgürlük, eşitlik ve adaletin kurulması olarak tanımlıyor... Genç Türk hareketi Berlin'de iddia edildiği gibi reformlara karşı yapılmamıştır. Bununla beraber güçlü bir şekilde milliyetçi olan İttihad ve Terakki cemiyeti doğal olarak yabancı müdahalesine karşıdır.*" Bununla beraber, Lamb bu görüşlerine "*İngiltere hükümetinin, Bulgaristan'a verdiği desteğe rağmen Genç Türklerin düşüncesinde ilk sırayı işgal ettiğini*" eklemiş ve bunu memnuniyet verici bulmuştur. Bu noktada, İttihad ve Terakki'nin, Majeste hükümetini "*tarafsız ve samimi*" olarak tanımladığına ve "*Majeste hükümetinin desteğini ümit ettiğine*" vurgu yapılmıştır.⁴²

ülke arasındaki iyi ilişkilerin müjdecisi olarak görüyordu. Yine de bu tarihlerde İngiliz diplomasi çevrelerinde padişahın körü körüne İngiliz düşmanlığı göttüğüne inanılıyordu. Kemal Öke, İngiliz Casusu Prof.Arminius Vambery'nin..., s.114 vd.

³⁸ Sultan Abdülhamid, İttihad ve Terakki'yi, Avrupa'nın Büyük Devletleri'ne Hıristiyanlık ve Avrupa aleyhtarı bir cemiyet olarak göstermekteydi. Diğer taraftan Sultan, cemiyeti askere Hıristiyanlık taraftarı ve İslamiyet düşmanı bir kuruluş olarak tanıtmakta ve Resne'deki ayaklanmayı bir Sırp ayaklanmasına benzetmekteydi. F.Ahmad, *a.g.e.*, s.19-20.

³⁹ *B DFA*, vol.19, Doc.91, s.490-491.

⁴⁰ *B DFA*, vol.19, Doc.92, s.491.

⁴¹ *B DFA*, vol.19, Doc.94, s.492.

⁴² *B DFA*, vol.19, Doc.131, 21 Temmuz 1908, s.511. Bazı İngiliz gözlemciler, "*Britanya'yı meşrutî biraderler olarak*

Görüldüğü gibi İngiliz Dışişleri'nin bilgi kaynakları, devrim hareketinin İngiltere'ye "Doğuda" nüfuzunu ve çıkarlarını yeniden tesis edebileceğini göstermiştir. Şimdi, yeni idare, İngilizler için Abdülhamid'in 1880'lerden sonra sarıldığı Almanya ağırlıklı politikasının⁴³ tasfiyesi için bir fırsat olabilirdi. Zira İngiltere, bu tarihlerden itibaren "Ermeni meselesi" üzerinden Sultan'ın halli için Büyük Devletlere resmi teklifte dahi bulunmuş ise de, Almanya ve Rusya'nın mukavemetinden dolayı bu amacına ulaşamamıştır.⁴⁴ Nitekim, Abdülhamid'in yanında yıllarca bulunmuş olan İngiliz casusu Vambery'nin raporları 1890'ların ortalarından itibaren Sultan'ın İngilizler için "artık yola gelmez" olduğuna İngiliz hariciyesini inandırmıştır. Vambery 4 Mayıs 1896 tarihli bir raporunda Sultanın devrilmesi için Genç Türklerle işbirliği yapılması gerektiğini ileri sürmüş ve İngiltere'nin bütünüyle Osmanlı Devletinin dağılmasına zemin hazırlayacak yeni politik prensipler benimsemesini istemiştir: "*Abdülhamid durumun ciddiyetini kavramakta ve huzursuzluğunu gizleyememektedir. Benim aciz kanaatim, Padişah'ın inadı, gururu ve intikam hırsı İngiltere ile uzlaşma imkânlarını engellediğinden Londra bugünkü krizi yatıştırmak amacıyla bazı adımlar atacağı yerde Türk İmparatorluğu'nun dağılmasını çabuklaştırmalı ve İngiltere'nin müdahalesinin kendilerini Abdülhamid'in pençesinden kurtaracağına inanan unsurlara yardım etmelidir. İşte bu nedenledir ki, ben Genç Türkiye Cemiyeti'nin İngiliz yanlısı üyelerinin dikkatle izlenmesini tavsiye ediyorum. Arabistan'da, Mısır'da ve Suriye'de görünen bu gurupları desteklemek, İngiltere'nin Ortadoğu'da gelecekteki politikasının tohumlarını atmak bakımından önemli ve gereklidir. İngiliz diplomasisi tarafından desteklenen bu guruplar, artık geciktirilmesi mümkün olmayan Osmanlı egemenliğinin dağılma sürecinin başladığı o kritik anda İngiliz hükümetinin elinde önemli koz olacağından şüphe yoktur. Dışişleri Bakanlığı'nın Sir Philip Currie'den boşalan elçilik mevkiini dolduracak yeni temsilcisine bu amaca yönelik tedbirleri izlemesi görevini vermeyi ihmal etmeyeceğini umuyorum.*"⁴⁵ Vambery bu raporundan 5 yıl sonra da (12 Mayıs 1901) "fazlasıyla temkinli ve çekingen" olarak nitelediği padişahı "Anglofobisini" saklamaya ve "İngiltere'ye olan aşırı nefreti sayesinde Panislamizm fikrine sarılmış ve bunu İngiltere'nin Hindistan'daki çıkarlarını bu psikolojik savaşla zedelemeye" çalışan biri olarak bahsetmiştir.⁴⁶ İngiltere'nin 1908 Türkiye Raporu, Meşrutiyet öncesinde Vambery'nin ileri sürdüğü Abdülhamit aleyhtarlığının yerleşik bir durum arz ettiğini göstermektedir: "*Abdülhamid devri Türk hükümetinin İngiltere'ye dostça olmayan açık bir tavır sergilediğini göstermektedir ve şüphesiz bu, sultan ve onun rüşvetçi çevresi tarafından teşvik edildi. Ülkemize (İngiltere'ye) yönelik halk bazında gerçek dostluk hisleri söndürülürken...*"⁴⁷

sevip yücelten" Genç Türklerin İngiltere'ye olan temayülünün Britanyalılara duyulan yüksek bir saygıdan ileri gelmiş olduğuna inanmışlardır: "...Jön Türkler Britanya'nın kurumlarına, ideallerine ve Britanya halkına hayranlık duyuyor ve İngiltere'den ilham aldıklarını söylüyorlardı. Bize karşı duygularını sık sık samimiyetle gösteriyorlardı; o sırada Türklerin kalbinde herkesten daha önemli bir yerimiz vardı." Brummett, a.g.e., s.253.

⁴³ Lowther İstanbul'daki Alman etkisi

⁴⁴ Ahmed Saib, a.g.e., s.55.

⁴⁵ Öke, İngiliz Casusu Prof.Arminius Vambery'nin..., s.103.

⁴⁶ Öke, İngiliz Casusu Prof.Arminius Vambery'nin..., s.119. Vambery, yukarıda bahsi geçen raporda padişahın İngiltere'ye olan nefretinden bahsederken, Türk halkının "büyük bir kısmının aynı duyguları paylamadığını ve İngiltere'ye olan sempatilerini açığa vurmaktan" kaçınmadığını belirtmiştir. Gösterilen Yer.

⁴⁷ FO., 881/9458, s.9.

II. Meşrutiyet'in İlanı ve İngiltere

Görüldüğü üzere İngiltere'nin Ortadoğu'daki çıkarları açısından Abdülhamid yönetimi'ne son verilmesi fevkalade önemliydi ve böyle bir amacın gerçekleştirilmesinde Genç Türkler İngilizler için vazgeçilmez bir araç konumundaydı. Bu nedenden ki, Genç Türk devrimi, İngiliz hükümetinin Mısır ve Hindistan için doğurabileceği olumsuz sonuçlar konusundaki bir takım endişelerine rağmen,⁴⁸ İngiltere'de hoş karşılanmış ve İngiliz Dışişlerinin Barclay vasıtasıyla sadrazama ilettiği mesajda “Anayasanın ilanı İngiltere’de sıcak bir sempatiye neden olmuştur” denilmiştir. Bu memnuniyetin yanı sıra İngiliz hükümeti Barclay’a, İngiltere'nin Makedonya ve Ermeni meselelerine ilişkin ıslahatın anayasanın ilanıyla temin edildiğine dair inancını ve bu meselelerle

ilgili olarak Türkiye’yi sıkıntıya sokacak hiçbir harekette bulunmayacağına ilişkin güvencesini iletmesi talimatını vermiştir.⁴⁹

Grey'in devrime ilişkin şahsi kanaati ise İngiltere için “*uykuda olan dostluk*

⁴⁸ Her şeye rağmen İngiliz diplomatlar Türkiye'deki anayasal düzenin İngiltere'nin Mısır ve Hindistan'daki etkisini menfi yönde “inanılmayacak kadar büyük ölçüde” etkileyebileceğini düşünmekteydiler. İngilizlerin hesabına göre Türkiye’de iyi işleyen parlamenter düzenin Müslüman nüfusa sahip Mısır ve Hindistan’da anayasa taleplerine neden olacak; bu ise İngiltere'nin durumunu sarsacak yeni ayaklanmaları beraberinde getirebilecekti. İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey 31 Temmuz 1908 tarihinde Gerald Lowther’e devrimin Mısır ve Hindistan’daki muhtemel sonuçlarını şu şekilde izah etmiştir: “Eğer Türkler anayasayı tam olarak ayakta tutar ve kendileri de güçlenirse bunun sonuçları bizim şimdi göremeyeceğimiz kadar uzaklara gidebilir. Bu hareketin Mısır’daki etkisi inanılmayacak kadar büyük olacaktır, bu etki Hindistan’da da görülecektir. Biz şimdiye kadar egemenliğimiz altında bulunan Müslümanlara kendi dinlerinin başkanı olan ulusun kötü bir despot tarafından yönetildiğini söylüyorduk. Oysa biz yönettiğimiz Müslümanlar için iyi bir despottuk ve bizim yönetimimiz altında daha mutluydular, çünkü bu insanlar değerlendirme olanağına sahip değillerdi, dolayısıyla durumun kendi yararlarına olduğunu kabule hazırdılar. Fakat şimdi Türkiye bir anayasa yapar, parlamento kurar ve hükümet şeklini geliştirirse Mısırlılar da bir anayasa isteyeceklerdir. Bizim buna karşı koymamız çok güç olacaktır. Eğer Türkiye’de anayasa iyi işler ve işler iyi giderse Mısır’da ayaklanmalar olacaktır, bu bizim durumumuzu bozacaktır. Biz hiçbir zaman ne Mısır halkıyla ve ne de Osmanlı hükümetiyle mücadeleye girmeyeceğiz. Bizim mücadelemiz Türk halkının duygularıyla olacaktır. Bunu çok dikkatle ele alınacak bir konu olarak bildiriyorum. Bu konunun dışında bütün reform hareketlerini tutuyor görünün ve bana bilgi verin.” İngiliz Devlet Arşivi Gizli Belgeleri-Türkiye'nin Parçalanması ve İngiliz Politikası (1900-1920), Örgün Yayinevi, İstanbul, 2005, s.110-111; Erol Uluben, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, İstanbul, 1967, s.61. Yeni rejimin İngiliz hakimiyetindeki Hint nüfusu üzerindeki muhtemel etkisi, başka bir İngiliz belgesinde şu dikkate değer soru ile ifade edilmeye çalışılmıştır: “Eğer Genç Türkler Türkiye’yi bir büyük güç olarak yeniden yaratırlarsa, Hint nüfusu olduğundan daha fazla İngiltere’den yüz çevirmeye hazır olduklarını hissetmeyecekler mi?” B DFA, The Ottoman Empire under the Young Turks, 1908-1914, Editor: David Gillard, vol.20, Doc.24, University Publications of America, 1985, s.86.

⁴⁹ FO.881/9458, s.4; B DFA, vol.20, Doc.24, s.86. İngiltere hükümetinin Meşrutiyetin ilanına dair yazısı Osmanlı Hariciye Nezareti'nin 15 Temmuz 1324 tarihli tezkiresiyle Sadaret’e sunulmuştur. Öneminden dolayı tezkirenin olduğu gibi verilmesinin yararlı olacağı kanaatindeyim: “Taraflı eşref hazret-i padişahîden Kanun-ı Esasî'nin bahş ve ihsân buyrulduğu bir zaman-ı mes'ûdede makâm-ı sâmi sadârete vukû-ı me'muriyet-i celile-i âsfânelerinden dolayı arz-ı tebrikâte ve bu tebeddül-i idârenin memâlik-i şahânenin ta'dilat ve ıslâhât umûriyle te'min-i sa'adetinin cidden arzu olunduğu İngiltere’de son derecede mucib-i memnuniyet ve muhâlesat olduğunu taraf-sâmi destûriyle yine te'min ve tebliğ hükümet metbu'ası canibinden me'mur edildiği İngiltere maslahatgüzârı tarafından Baştercüman vasıtasıyla bi't-tebliğ Rumili ve Anadolu vilâyât-ı seniyyede cereyân eden ahvâlden dolayı İngiltere hükümeti tarafından nezd-i Devlet-i Aliyye’de mukaddema ara sıra icrâ olunan teşebbüsât hükümet-i seniyyeye karşı mütehasis bulunduğu fikir müddetden ve mu'âhedâtın münbe'is ta'ahüdât hasebiyle vilâyât-ı mezkûrede usûl-i idârenin ıslâhını te'min maksadından ileri geldiği ve İngiltere hükümetince Makedonya mes'ulesiyle buna mümâsil mesâl-i sâ'irenin memâlik-i şahânedâ bir usûl-i idâre-i hasene te'essüs ettiği halde bî taraf olacağı ve bu babda vuku'a getirilecek ta'dilat hususunda ibraz olunacak mesâl-i cedâdenin İngiltere hükümetince mucib-i memnuniyet ve muhâlesat olarak ba'demâ hükümet-i seniyyeye ikâ'-ı müşkilât edilmeyeceği ilâve ve ityân kılınmış olmağla emr ve ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.” BOA, Y.A.Hus., 523/194.

ve itibarın gelişmesine imkân vereceği” yönündeydi. Bu noktada Türkiye’ye karşı geçmişteki İngiliz muhalefetine Türk halkına karşı değil, Türk hükümetinin kötü idaresine karşı olduğunu beyan etmiştir: “Biz, Türk hükümetine, Türkiye’de iyi yönetime, adalete, özgürlüğe karşı olan güçlerin süregitmesinden dolayı karşıydık. Bizimle Türk halkı arasında herhangi bir engel olmadı ve asla da olmamıştır. İngiltere’deki hayranlık ve tam güven vesilesiyle Türklerin Kırım Savaşında bizimle (İngilizlerle) bir safta savaştıklarını asla unutmadıkları ve daha sonra onları İstanbul duvarlarına dayanmış Ruslardan kurtaran bizim (İngiliz) filomuz olduğu hatırlanabilir...”⁵⁰ İngiliz belgelerinde Türk devriminin İngiltere’de büyük bir memnuniyetle karşılanmasının üç temel nedene dayandığı belirtilmiştir: 1-Devrimin dayandığı hürriyet düşüncesi.⁵¹ 2-Rusya’nın İngiltere için “geleneksel düşman” olduğu zamanlarda Türkiye’nin “geleneksel dost” olması.³ Hindistan’daki Müslüman nüfusun sadık kalacağı inancının mevcut olması. Böylece İngilizler hâlâ gelecekte Türkiye’ye “şefkatle” bakılabileceğine inanmaktaydılar.⁵²

İngiliz hariciyesi gibi basını da Meşrutiyet’e olağanüstü bir teveccühle bakmış, Rumeli ıslahatı için bir dış müdahaleye gerek kalmadığına dikkat çekmiştir. 26 Temmuz 1908’de İngiliz ve İtalyan gazetelerinin bu yöndeki görüşü Londra ve Roma sefaretlerinin yazışmalarına şöyle yansımıştır: “İngiltere matbu’atı Memâlik-i Şahâne’de Kanun-ı Esasi’nin i’adesi husûsunu pek muhâsalatkârane bir surette telakki ve velinimetimiz padişahımız efendimiz hazretlerinin hareket-i mütekaddime-i hümâyunlarını takdir ve memleket için devr-i teceddüd husûle geldiğini istidlâl etmekte ve Memâlik-i Şahâne’de intizâm ve terakkiyi kâfil bulunan bir usûl-ı idârenin tesisine haylulet edebilecek her gûne harekât ve icra’ât-ı diplomasiyeden sarf-ı nazar olunmasını Avrupa’ya tavsiye etmekte ve Rumili’de ıslâhat icrâsı vazifesinin ba’demâ hükümetimize râci’ kalacağı ümid ve intizârında bulunmaktadır.”⁵³

İngilizler, en azında meşrutiyetin ilk zamanlarında hesaplarında çok fazla yanılmamışlardı. Her ne kadar devrim, Almanya’ya mütemayil subaylarca gerçekleştirilmişse de, bir süre sonra yönetim İttihad ve Terakki cemiyetinin “İngilizci” kanadının eline geçmişti. İngilizciler daha ziyade cemiyetin sivil kanadına dayanmakla beraber, aralarında az sayıda subay da vardı. Bu İngilizci sınıf, vaktiyle Paris ve Londra’da bulunmuş büyük ölçüde Fransa ve İngiltere’ye sempati duymakta ve Abdülhamid’in dostu olarak gördükleri II.Wilhelm’in Almanyasından Türkiye’ye bir fayda gelmeyeceğine inanmaktaydı. Buna dair bir İttihadçı dönemin “İngilizci” hissiyatını şöyle ifade etmekteydi: “Meşrutiyetin ilan edildiği zaman sempatismiz daha çok Fransa ve İngiltere’ye karşı idi. Almanya’ya gelince, biz Almanya’yı ilk zamanlar istibdadın yardımcısı olarak gördük.”⁵⁴

⁵⁰ BDFA, vol.20, Doc.23, s.56-57.

⁵¹ Bu noktada İttihad ve Terakki’nin anayasal düzen konusunda İngiliz anayasasını model aldıkları görülmektedir. Bu durumu Enver Paşa şu şekilde ifade eder: “Kanun-ı Esasi’mizi İngiliz Kanun-ı Esasisi’ne tevfikân daha liberal bir hale getirmek arzu ediyoruz.” *Sabah*, 27 Teşrin-i Evvel 1908, “Enver Bey-Bir Mülâkat”,s.2.

⁵² BDFA, “The Turkish Revolution and its Consequences”, vol.20, Doc.24, s.86. Lowther, şahsi olarak “gelecekte Türkiye’ye şefkatle bakılması” hususunda şüpheleri olduğunu açıkça belirtmektedir: “...Bu son teorinin gerçek üzerine nasıl temellendiğini bilmiyorum; fakat bu iki taraf için bir sorun.” Gösterilen Yer.

⁵³ BOA, Y.A.Hus., 523, 187.

⁵⁴Süleyman Kocabaş, *Pancermenizim’in “Şark’a Doğru” Politikası-tarihte Türkler ve Almanlar*, İstanbul, 1988,

2-Yeni İstanbul Büyükelçisi Gerard Lowther'in İstanbul'a Gelişi, Devrim Hakkındaki Görüşleri ve Osmanlı Yönetimi Üzerindeki Etkisi

Bu elverişli şartlar altında Meşrutiyetin ilanından 6 gün sonra yeni İngiliz Büyük elçisi Lowther İstanbul'a ulaşmıştır. İstanbul'da Beyoğlu'ndaki sefaretine kadar eşlik eden coşkulu bir kalabalık, kendisine "*Yaşasın İngiliz kardeşlerimiz, yaşasın Kral Edward, yaşasın Sir Gerard Lowther*" naralarıyla⁵⁵ muazzam bir sevgi gösterisinde bulunmuştur. Elçi, 6 Ağustos'ta Sultana itimatnamesini takdiminde, Babiali'deki bakanlar, yüksek rütbeli görevliler ve İttihad ve Terakki üyeleri tarafından kabulünde de aynı havayı teneffüs etmiştir. Yine, Yıldız sarayına giderken yol boyunca duran kalabalık tarafından alkışlandığına tanık olmuştur.⁵⁶ Böylece ortaya çıkan olağanüstü atmosfer karşısında büyülenen Lowther, İngiltere'nin Türk halkının nazarında büyük bir popüleriteye sahip bulunduğu kanaati edinmiştir: "*...Yıldız'dan Babiali'ye giden uzun yol boyunca bende oluşan imge, İngiltere'nin popüleritesinin olduğuna dair büyük bir kanaati hâsil etti.*"⁵⁷ Nihayetle Büyükelçinin İstanbul'a gelişi, Osmanlı-İngiliz ilişkilerindeki iyimser havayı güçlendirmiş ve İngilizlerin İstanbul'daki eski nüfuzunu tesis edeceği yönündeki beklentilerini yükseltmiştir.

Bu beklentileri, devrimin ilk günlerindeki gelişmeler teyit etmiştir. İstanbul'a gelişinin ilk günlerinde bütün nazırların azledilmesi için Sultana etki etmesi amacıyla sadrazamla görüşmesi yönünde kendisine başvurulmuştur. Bu sırada devrimi gerçekleştirenlerin İngiltere'yi gücendirmemekte gösterdikleri itina Lowther'in dikkatinden kaçmamıştır. İzzet Paşa olayı bu noktada yeni idarenin İngiltere'ye karşı bakış açısını ve tavrını gösteren tipik bir örnek olacaktır. Olay şöyle gelişmişti: İzzet Paşa Sultan'ın 2. sekreteriydi. Rüşvet ve cebir yoluyla büyük bir mal sahibi olmakla suçlanmaktaydı. Bu nedenle Alman elçiliğine sığınmış ve sonra da Almanlar tarafından İngilizlere teslim edilmiştir. Paşa bir İngiliz gemisiyle yurt dışına kaçmaya çalışırken, söz konusu İngiliz gemisi Çanakkale Boğazı'nda durdurulmuş ve paşanın iadesi istenmiştir. Ancak iade talebi İngilizler tarafından uygun bulunmamıştır. Bu nahoş duruma rağmen İttihad ve Terakki üyeleri, "İngiltere'ye karşı hiçbir gücenmişlik gösterisinde bulunmamışlardır." Hatta İngilizler, "*Meşrutiyet'in İngiltere'nin manevi desteğine dayanması gerektiğini düşünen Türklerden*" "*birçok*" dostluk mesajı almışlardır.⁵⁸

Lowther'in İstanbul'a gelişinden sonra meydana gelen olaylar ve bu olaylar karşısındaki görüşü ve pozisyonuna dair verdiği bilgiler şu yöndedir:

s.128. İttihadçıların askeri kanadı ise hemen hemen tümüyle "Almanlılar"dan oluşmakta idi ki, bu sınıfın hükümet darbelerinin arkasında Almanya bulunmaktaydı. Sonuç itibarıyla Meşrutiyet Türkiye'sinde İngiliz-Alman iktidar mücadelesinde ibre başlangıçta İngiltere lehine iken, sonradan Almanya lehine dönmüştür.

⁵⁵ Ali, Birinci, "Türk Siyasî Düşüncesinde İngilizperestlik", *İngilizler ve Türkler-Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1789-1939)*, Çev: Yılmaz Tezkan, 1.Baskı, 21.Yüzyıl Yayınları:8, Ankara, 1999, s.180.

⁵⁶ P.Philip Graves, *İngilizler ve Türkler-Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1789-1939)*, Çev: Yılmaz Tezkan, 1.Baskı, 21.Yüzyıl Yayınları:8, Ankara, 1999, s.66.

⁵⁷ FO.881/9458, s.5.

⁵⁸ FO.881/9458, s.4.

İstanbul'a gelişinin ertesinde (31 Temmuz 1908) Sultan Abdülhamit, Selamlık'ta bütün yabancı temsilcilerin huzurunda Kanun-ı Esasi'ye destek vereceğine ilişkin kesin kararını açıklamıştır. Bu beyanından bir gün sonra da Hatt-ı Hümayun okunmuştur. Hatt-ı Hümayun, başlangıçta büyük bir memnuniyetle karşılanmasına rağmen, sonradan sultana sadrazam, şeyhülislam, harbiye ve bahriye bakanlarını atama yetkisi veren 10. madde nedeniyle büyük bir hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Anayasaya aykırı bulunan bu atama yetkisi, İstanbul basınında ve halk arasında büyük fırtınalar koparmıştır. Bu nazik durumu, İttihad ve Terakki üyeleri Cemil, Talat ve Cavid paşaların Sadrazam Said Paşa ve padişahla görüşmesi ve Said Paşa'nın sadareten çekilerek yerine Kâmil Paşa'nın tayini takip etmiştir (5 Ağustos 1908). Bu süreçte Lowther'in Sultanla belli bir diyalog içinde olduğu görülmektedir. Lowther'in ifadelerinden anlaşıldığına göre İngiltere'nin anayasal rejime gösterdiği teveccühün Sultan üzerinde belli bir etkiye ve yönelime neden olduğu anlaşılmaktadır: *"Sultana mektuplarımın sunulması üzerine bana ikinci kez kesin olarak anayasanın prensiplerine göre hareket edeceğini temin etti ve anayasanın ilanının İngiltere'de hem hükümet, hem de geniş halk kitleleri üzerinde yaptığı mükemmel etkinin bildirilmesi üzerine, sultan kendisine maddi ve manevi destek veren hükümete olan güvenini ifade etti."*⁵⁹

Hemen belirtmek gerekir ki, kabine değişikliği sırasında Meşrutiyetin ilanı ile beraber gelişen Türk-İngiliz yakınlaşması belli bir noktaya gelmiş durumdaydı ve bu yakınlaşma Osmanlı tarafında geleceğe dair ümitler hâsıl etmişti. Mesela, İkdâm gazetesinin 5 Ağustos 1908 tarihli nüshasında "Devlet-i Aliyye ve Düvel-i Muazzama" başlığıyla yayımlanan yazıda⁶⁰ İngiliz Dışişleri Bakanı Edvard Grey'in Kanun-ı Esasi'nin ilanı üzerine yaptığı "müspet" konuşmaya atfen İngiltere'nin gösterdiği *"muhâlesatkârane"* tavra ve Osmanlı Devleti'ne karşı *"adem-i müdahale politikasını takibi lüzum olmadığı"* yönündeki görüşüne dikkat çekilmiştir. Bu cümleden hareketle büyük devletlerin bütünüyle aynı fikirde olduğundan bahisle *"bu asâr-ı muhâdenet ve muhâlesat muvacehesinde devletlerin bedhâhlığından bahse hacet olmadığı"* yolunda bir kanaate varılmıştır. Burada dikkatimizi çeken husus İngiltere'ye merkezi bir rol verilmesidir ki, genel olarak Osmanlı basınında yeni dönemde devletlerarası ilişkiler açısından "düvel-i muazzama" arasında en fazla İngiltere'nin öne çıkarılmış olduğu söylenebilir. Zira bu durum Alman basınından de kaçmamış ve Jön Türklerin sevgi ve sempatisinin Almanlardan ziyade İngiltere ve Fransa'ya ait olduğuna hamledilmiştir.⁶¹

3-Türk-İngiliz İlişkilerinde İyileşme: Kâmil Paşa hükümeti zamanında Türk-İngiliz ilişkileri

Kâmil Paşa'nın sadarete tayini Osmanlı devleti'nin İngiltere'den yana politik bir çizgiye kaydığının açık bir göstergesiydi.⁶² Zira, Kâmil Paşa İngiltere

⁵⁹ FO.881/9458, s.5.

⁶⁰ İkdâm, 05.08.1908, s.1, stn.4-6.

⁶¹ Alkan, *a.g.e.*, s.282.

⁶² Devrin tanıklarından Ahmed Saib, Kâmil Paşa'nın sadarete gelişiyile ortaya çıkan havayı şöyle aksettirir: *"Kâmil Paşa'nın sadareti her tarafta kemâl-i memnûniyetle kabul olundu. Husûsan bu zâtın makâm-ı sadârete*

II. Meşrutiyet'in İlanı ve İngiltere

nezdinde itibarı olan “her yerde İngiliz politikası mevzu-u bahis edilerek bir İngiliz mutemedlisi, bir pir-i siyaset” arandığında hatırlanan tek kişiydi.⁶³ “İngilizsever” Kâmil Paşa’ya İngilizlerce duyulan itimat ve muhabbet İngiltere kralı Edward’ın Abdülhamid’in cülusu vesilesiyle gönderdiği mesajdaki özel ilgiyle açıkça teyit edilmiştir: “Mümtez sadrazamınızın muktedir yönetiminde Majestelerinin İmparatorluğunun barışçı ve müreffeh bir geleceğe sahip olacağını ve gelecek nesillerin Majestelerine saygı duymalarını temin edeceğini ümit etmek için her türlü sebep mevcut bulunmaktadır.”⁶⁴ İngiltere Elçiliği tercümanı Fitzmaurice’ye göre Kâmil Paşa’nın İngiliz taraftarlığı “çılgınlık düzeyinde” idi. Fitzmaurice’nin kayıtlarına bakılırsa Kâmil Paşa’ya sadareten düşürülmesinden bir ay önce Grand Cross of Bath nişanının verilmesi düşünülmüş idi ki bu, 40 yıl içinde söz konusu nişanı alan ikinci Osmanlı olması anlamına geliyordu.⁶⁵

Sadarettteki değişiklikten sonra Osmanlı hükümetinin İngiltere’den beklentisi ve İngiliz hariciyesinin aldığı pozisyona dair önemli detaylar 11 Ağustos 1908 tarihinde Lowther’in Kâmil Paşa ile yaptığı “uzun” görüşmede ortaya çıkmıştır. Kâmil Paşa, bu görüşmede Makedonya’da bir Slav Krallığı kuracağını düşündüğü Rusya’ya karşı “imparatorluğun bir ucundan öteki ucuna kadar tabii dost” olarak İngiltere’den yardım talep etmiştir. Lowther ise özelde Rusya ve Bulgaristan’ın, genelde büyük devletlerin müdahalesine maruz kalmamanın “en iyi yolu”nun dâhilde gerekli reformların gerçekleştirilmesi için icap eden adımların atılması tavsiyesinde bulunmuştur.⁶⁶ Burada Lowther, Kâmil Paşa’nın yardım isteğine karşı açık ve somut bir cevap vermekten imtina etmiş, Türkiye’nin reformlar konusunda istekli olmasını tavsiye etmekle yetinmiştir. İngiltere’nin “Doğu Sorunu”nda hareket tarzının ne olacağını İngiliz Dışişleri Bakanı E.Grey’in 11 Ağustos 1908 tarihli yazısında görmekteyiz. İngiliz Hariciyesinin öngördüğü politik tavrı, kısaca iki tarafı (Rusya ve Türkiye’yi) da idare edici “ikili” bir politikaya dayanmaktaydı. Bu politikaya göre İngiltere, Türk reformlarını destekliyor görünüp cesaret verecek, ancak Ruslara da Türkleri tutuyor intibai vermeyecekti. Aynı zamanda, “her fırsatta” Türkiye’ye İngiltere’nin Rusya ile müşterek harekete hazır olduğu hissettirilecekti.⁶⁷

İngiliz diplomasisinin muğlâk hareket tarzına rağmen, Kâmil Paşa’nın dış politikasının esası bozulmuş olan Osmanlı-İngiliz ilişkilerini iyi bir düzeye getirmekti. Meclis-i Mebusan’da yaptığı şu konuşma, yaklaşık altı buçuk aylık sadareti süresince izlediği politikanın temel çerçevesini oluşturmuştur: “Bir zamandan beri Bab-ı Ali’nin yanlış politikası ile İngiltere devleti gücendirilüb, Devlet-i Aliyye hakkında kadimi olan politikası kabul olunabilir bir değişikliğe uğradığından, bu

gelmesi Avrupa’da ve bi’l-hassa İngiltere’de hüs-n-i te’sir hasil etti. İngiltere efkâr-ı umümiyesi yeni meşrûta hükümetimizi her tarafa vikâye ve himaye edeceği anlaşıldı.” Ahmed, Saib, a.g.e., s.70.

⁶³ Birinci, a.g.m., s.180.

⁶⁴ Graves, a.g.e., s.68-69. Meşrutiyetin ilanı sırasında İstanbul’da görev yapan İngiliz gazetecisi P.P.Graves, Kral Edward’ın mesajında Kâmil Paşa’ya gösterdiği teveccühün İttihat ve Terakki’yi fazlaca öfkelenmiştir olduğunu belirtmektedir. Buna neden olarak da mesaj, sadrazamın İngilizlerin özel korumasına alındığı ve İngiltere hükümeti istediği sürece görevine devam edeceği şeklinde yorumlanmıştır. Gösterilen Yer.

⁶⁵ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987, s.136.

⁶⁶ Uluben, a.g.e., s.62.

⁶⁷ Uluben, a.g.e., s.63.

değişme sebebiyle mesâ'il-i siyâsiyede çeşitli zorluklar görülmekte idi. Şimdi idâre-i cedidede hükümetce uygulanan siyâset ile İngiltere'nin dostluğu sağlanacak, İngiltere devleti eski politikasına dönerek Devlet-i Aliyye ile eskiden olduğu gibi, memleketimizin ilerlemesi için çalışacağız. Bunun yanında diğer düvel-i mütehabbe de idâre-i meşrûtamızdan memnun olarak Hükümet-i Seniyye'ye yardımı esirgememektedir.”⁶⁸

Kamil Paşa, yukarıdaki konuşmada çizmiş olduğu teorik çerçeveyi pratik olarak İngiliz danışmanlardan istifa ederek Türkiye'yi birçok alanda İngiliz yöreğine sokmakla göstermiştir. Öncelikli atılan adımlardan biri, İngiltere'den “çürüyen” Osmanlı filosunu düzene koymak ve 7.000 subayı eğitmek için kariyerinde pratik tecrübesi olan bir İngiliz generalinin talep edilmesi olmuştur. Benzer şekilde gümrük idaresinin ıslahı için de talepte bulunulmuş, bu iş için İngiliz gümrük evinden Crawford atanmıştır. Esas itibarıyla Kâmil Paşa hükümeti, ülkenin geliştirilmesi amacıyla ortaya koyduğu projelerde İngiliz danışmanlardan önemli ölçüde istifade etme yoluna gitmiştir. Bu danışmanlardan biri de Çalışma Bakanlığı'na atanan W.Willcocks idi ki, bu şahıs büyük sulama projelerini uygulamaya koymak düşüncesiyle Mezopotamya'da kapsamlı incelemeler yapmak üzere görevlendirilmiştir. Bununla birlikte Osmanlı ordusunun organizasyonu Alman subaylarının eline bırakılmıştır. Ancak, bu noktada Osmanlı ordusunun Alman generali Von de Goltz'un hizmetine bırakılmasında halk arasında da bir talebin bulunduğu ve özellikle hükümetin İngilizleri gücendirmemek için azami derecede “dikkatli” olduğu Lowther'in kaydından anlaşılmaktadır: *“Halkın bir kısmı, ordunun yeniden organizasyonu için General Von de Goltz'un hizmetine bırakılmasına çok istekliydi. Devrimin her safhasında İngiltere'yi gücendirebilecek hiçbir şey yapmamak hususunda çok dikkatli olundu ki, ben bu yönetimin çalışmalarının Majesteleri hükümetini gücendirip gücendirmeyeceğine dikkat ettim. Şimdiye kadar bu yönde hiçbir şeye tesadüf etmedim.”⁶⁹*

İngiltere'nin meşrutiyete verdiği destek ve Osmanlı-İngiliz ilişkilerindeki yakınlaşma Ağustos'un ilk haftasından itibaren hızını kaybetmeden devam etmiştir. Koburg'da İngiliz kralının Alman imparatoruyla yaptığı görüşme bunun somut işaretlerinde biri olmuştur. İki hükümdarın görüşmede meşruti idareye yakın bir ilgi göstermeleri ve bu çerçevede gerekli ıslahatların icrası için Osmanlı hükümetinin “serbest” bırakılması gerektiğini beyan etmiş olmaları⁷⁰ Osmanlı diplomasi çevrelerinde büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır.

Diğer taraftan, Osmanlı-İngiliz ilişkilerindeki yakınlaşma başından beri İngiliz gazetelerinde etraflı yazılara konu edilmekteydi. Genel olarak İngiliz gazeteleri, gerek Osmanlı hükümeti, gerekse “Kavm-i Osmanî” hakkında İngiltere'de gösterilen “asâr-ı meveddet” ve “teveccüh” nedeniyle ki, Türkler hakkında “gayet samimi hayırhâhâne” yazılar yayımlamışlardır. Bu yazıların günü gününe Osmanlı matbuatı tarafından tercüme edilerek yayımlandığı

⁶⁸ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC), Devre 1, içtima Senesi I, 31 Kanun-ı evvel 1324, c.I, Ankara, 1982, s.170.

⁶⁹ FO.881/9458, s.7.

⁷⁰ BOA, HR.SYS., 22/8.

bilinmektedir.⁷¹ İkdâm gazetesi 20 Ağustos 1908 tarihli sayısında okurlarının dikkatini Times'da yayımlanan mektuplara çekmiş ve bu mektuplardan ikisini "özetle" yayımlamıştır. Bu mektuplarda Meşrutiyet Türkiye'si lehine sarfedilen ifadelerin genel olarak İngilizlerin hissiyatını yansıttığını söyleyebiliriz. Bu bakımdan Mr.Hucson imzalı ve 10 Ağustos 1908 tarihli mektupta "*idare-i cedidenin hürriyet-i şahsiye, hürriyet-i matbu'at, hürriyet-i vicdan ve ....gibi hukuk-i insaniyeyi destur-ı amel ittihaz ettiğinden*" bahisle "İngilizlerin ve İngiltere'nin Türkiye ve Türklere izhâr-ı teveccüh ve muhâleset etmeleri lüzumuna" vurgu yapılmıştır. Mektup, Meşruti idareyi yücelten ve Türkiye'nin istikbalde muhtaç olacağı İngiliz "dostluğunun" önemine işaret eden şu satırlarla bitmektedir: "*Türkiye bu yeni hatvesinde İngilizlerin mu'âvenetine, İngilizlerin âlem-i insaniyete gösterdikleri misâllere muhtacdır.Osmanlı hayat-ı ictimaîsinin her tabakasında kökler salmış olan idare-i sabıka nâgihânî ve muntazam bir suretde ve aslâ kan dökülmeden tahrib edilerek açılan böyle bir devr-i inkılâbı Avrupa nerede görmüş idi? Hakikatbeyyin olan erbâb-ı dikkat Türkiye inkılâbında hakâyık-ı tarihiyeyi cerh eder gibi görünen başlıca iki şeyi câlib-i dikkat add ediyorlar. Hürriyet ve adâlet pîşvâlarının takım-ı feci'alar vuku'una meydan vermemeleri, haysiyetlerini muhafaza ederek zabt-ı nefes etmeleri, ikincisi uzun müddetden beri vatan uğrunda menfâlarda ızdırâb çekenlerin sükun ve i'tidâl ile, fakat can siperâne bir suretde çalışmalarındır. Halbuki asıl müşkilat istikbâldedir. Türkler şimdi Avrupa'nın teveccühüne muhtacdırlar. En ziyade izhar-ı teveccüh edenlerin başında İngiltere bulunur. Türkler İngiltere'nin dostluğunu pek iyi takdir ederler. Türkler İngilizlerin dostluğuna cidden lâıyk ve müstehakdırlar.*"⁷² Devrimin Türk-İngiliz ilişkilerinde meydana getirdiği yakınlaşmayı daha heyecanlı bir tonda ele alan kimi İngiliz gazeteleri somut bir şekilde yeni rejimin İngiliz çıkarları açısından arz ettiği önemi işlemişlerdir. Örneğin Standard gazetesindeki bir yazıda İngiliz çıkarlarına atfen İngiliz toplumuna şu çağrıda bulunulmuştur: "*Uyanınız ey pîşvâ-yı hürriyet ve adâlet olanlar uyanınız! Yeni Türklerin ihyâ-yı memleket hususundaki ikdamâtına tecrübelerinizle muavenetde bulununuz. Milyonlarca ahâli-i Müslimeye mâlik olan bu imparatorun Türkiye'yi ziyâret etmesi de hiçbir ittifakın yapamayacağı derecede münâsebât-ı dostâneyi takviye edecektir.*"⁷³ Standard'dan yaklaşık bir ay sonra Daily Mail gazetesi İngiltere hükümetinin "*Türkiye'nin temami-i mülkünü ve meşrutiyet-i idaresini haleldar edebilecek hiçbir şeyi*" kabul etmemeye "*suret-i kat'iyede*" karar vermiş olduğunu ileri sürmüştür. Diğer taraftan, gazete, Mısır hidivi Reşid Paşa'nın telgrafındaki şu ifadelere yer vererek Osmanlıların İngiltere'ye olan muhabbetini izaha çalışmıştır: "*Gazeteniz ki, sâf ve mevsuk bir menba'dan tereşşüh eden bu güzel havâdis İngiliz ve Osmanlı kavimleri arasında esasen mevcut olan revâbıt-ı siyasiyeyi bir kat daha te'yid edebilecek bir mahiyeti ha'izdir. Binaen aleyh bütün Osmanlı kavmi namına Osmanlı memleketinin Büyük İngiltere'ye karşı hissiyât-ı minnetdârânesini beyan ve te'mine müsâra'at edebiliriz.*"⁷⁴

⁷¹ İkdâm, 20.08.1908, "İngilizler ve Osmanlılar", s.2, stn.1.

⁷² İkdâm, 20.08.1908, "İngilizler ve Osmanlılar", s.2, stn.1-2.

⁷³ İkdâm, 06.09.1908, "Türk ve İngiliz Münasebâtı", s.3, stn.2.

⁷⁴ İkdâm, 23.10.1908, "Türkiye ve İngiltere", s.3, stn.2.

Ekim ayı sonlarında da İngiltere'nin Meşrutî idare ve Osmanlı hükümeti lehine olan tutumunun Türk basınında kuvvetli bir tonda işlenmeye devam ettiğini görmekteyiz. Bu yazılardan Londra'dan Lui Wayls imzasıyla İkdâm gazetesine gönderilen mektupta yakın zamana kadar Türkiye'ye "muhibb" olmayan İngiltere'nin "*adâveti'nin Osmanlı kavmine değil, "memlekette hükümfermâ olan usûl-ı idareye karşı olduğu"* şeklindeki İngiliz dış İşleri Bakanı Grey'in daha önceki ifadesi hatırlatılmış ve İngiltere'nin kesin bir şekilde "*meşrutiyet-i idareye yalnız müzâherette bulunmak şöyle dursun bu idare aleyhinde vuku' bulacak her gûne harekât-ı tecavüzkârâneye bütün kuvvetiyle muhalefet eyleyeceğine*" işaret edilmiştir. Kısaca, yeni rejime olan İngiliz teccühünün 1908 sonbaharında Osmanlı gazetelerinde heyecanla işlenmeye devam ettiği görülmektedir ki, Kral Edvard'ın Sultan tarafından İstanbul'a davet edilmesi teklifinde bile bulunulmuştur.⁷⁵

Bu arada Osmanlı Devleti Ekim ayı başlarında Bulgaristan ve Bosna-Hersek'ten gelen haberlerle çalkalanmaktaydı. 5 Ekim 1908'de Bulgaristan istiklalini, Avusturya-Macaristan ise Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini ilan ederek Osmanlı Devleti ile "eski hesapların" görme yoluna gitmişlerdir. Fakat İngiltere ve Rusya bu oldu-bittiyi kabul etmeyip protesto etmişlerdir. Bu nedendir ki, Avusturya ve Bulgaristan bu işten taviz vermeden çıkamayacaklarını anlamış, Osmanlı Devleti'yle muhabberata girişmeye mecbur olmuşlardır. Bu başarının sadece İngiltere sayesinde meydana gelmiş olduğu söylenebilir. İngilizlerin bu husustaki hareket tarzının, kendilerine meylini hiçbir zaman gizlemeyen Kâmil Paşa'ya destek vermek ve paşanın sadarettteki mevki'ini güçlendirmek istediklerinden kaynaklandığı açıktır.⁷⁶ Bu nedenle, Kâmil Paşa'nın 14 Şubat 1909'da istifasıyla başlayan süreç İngiltere'nin politik çizgisinden sapmasına ve eski samimiyetinin giderek kaybolmasına yol açmıştır.

Kâmil Paşa'nın istifası, zamanla arasının açıldığı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskısı sonucunda gerçekleşmişti.⁷⁷ Bu nedenle, İngiliz Büyükelçiliğiyle

⁷⁵ İkdâm, 25.10.1908, "İngiltere ve Osmanlılar", s.2, stn.3-4. Osmanlı basınında yer alan siyasi yazılarda, özellikle de Avusturya ve Balkan meselesine dair yazılarda İngiltere'nin tutumuna ve bu çerçevede Osmanlı-İngiliz ilişkilerindeki gelişmeye ayrı bir önem atfedilmiştir. Bu bağlamda İngiliz Dış İşleri Bakanı E.Grey'in beyanları gazete sütunlarında etraflı bir şekilde değerlendirilmiştir. 1908 yılı sonları ve 1909 yılı başlarında Osmanlı basınına akseden İngiliz resmi açıklamaları, İngiltere'nin Balkan politikasına dair genel temayüllünü ortaya koyarken "*Türkiye'deki ıslahata karşı İngiltere'deki teveccüh ve muhabbetin artarak devam ettiğini*" ve Sadrazam Kâmil Paşa'nın "itidal-ı akilane" hareketinin ve beyanatlarının İngiliz hükümeti ve kamuoyunda büyük bir memnuniyet meydana getirdiğini göstermiştir. (İkdâm, 24 Kanun-ı Sani 1908, "Devlet-i Aliyye ve İngiltere Siyaseti", s.2, stn.5-6.) Bu bağlamda Ali Kemal'in Sabah gazetesindeki yazısında belirttiği gibi "İngiliz övgüsü ve takdirinin" Osmanlı hükümetine ya da Sadrazam Kâmil Paşa'ya değil, Osmanlı "milletine" yönelik olduğu şeklindeki görüşün Osmanlı yazar çizerleri arasında genel bir görüş olduğu söylenebilir. Bu çevrelerde "İngiliz takdirini kazanmak" Osmanlı siyasi hayatında belirleyici bir faktör olarak kabul edilmiştir. Ali Kemal "Siyaset-i Düvel-Siyâsetimiz" başlıklı yazısında şunları söyler: "*Düşündüğümüzü bî pervâ söylemek vazifedir. Bu millet için İngilizler gibi büyük bir kavmin o müheyyic efkâr-ı 'umûmiyenin bu mertebe takdîrini kazanmak cidden bir muvaffakiyettir, bu muvaffakiyettir ki vade-i hayat-ı siyâsiyemizde bize pek yâr, yâver olur, olabilir."* Sabah, 25.01.1909, s.1, stn.1-2. Bu arada İngiltere, Balkanlarda Slav siyasetine karşı bir tavır alırken Avusturya ile ilişkilerini "uygun" bir zeminde yürütmek istemiştir.

⁷⁶ Ahmed Saib, a.g.e., s.80

⁷⁷ Sadrazam Kâmil Paşa'nın İstifaya neden olan olaylar dizisi şöyle gerçekleşmiştir. Başlangıçta Kâmil Paşa, cemiyetle iyi geçinmeyi ve tavsiyelerini dikkate almayı prensip olarak benimsemişti. Ancak, zamanla devletin aşırı düşünce ve talepleri nedeniyle çıkmaza girmesi sonucunda cemiyetle arası açılmıştır. Nihayetle İttihat ve Terakki'nin Balkan Komitesi Heyeti'nin, İngiltere elçisi tarafından resmen takdimi ve cemiyet tarafından daha

II. Meşrutiyet'in İlanı ve İngiltere

Türkiye’de çıkarları olan İngilizler, istifayı Türkiye’deki İngiliz saygınlığına cemiyet tarafından indirilen bir darbe olarak düşünmüş ve muhaliflerle beraber cemiyet aleyhtarı kampanyalara katılmışlardır. İngiliz basını cemiyet aleyhtarı kampanyaların başını çekenlerden olmuştur. Öyle ki; cemiyet, İngiliz Büyükelçiliğiyle ilintili olduğu bilinen Levant Herald gazetesinin Kâmil Paşa’yı savunan ve cemiyete karşı çıkan yazılarından bunalmış olmalıdır ki, gazetenin başyazarının istifasını isteyecek derecede ileri gitmiştir.⁷⁸ Diğer taraftan, İngiliz desteğinin kıymetinin farkında olan İttihat ve Terakki, İngiltere Büyükelçiliğine 14 Şubatta Kâmil Paşa’nın yerine sadarete getirilen Hüseyin Hilmi Paşa’nın eskiden beri uygulana gelen “dostane” siyaseti devam ettireceği yönündeki kanaatini bildirmiş; aksi durumda cemiyetin başka birini destekleyeceği güvencesini vermiştir.⁷⁹ Ayrıca cemiyet, Times ve Daily Telgraf gazetelerine bu mealde telgraflar göndermeyi ihmal etmemiştir.⁸⁰

Öbür yandan Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde, İngiltere’yi hoşnut etmek düşüncesiyle Rıfat Paşa, Dışişleri bakanı olarak atanırken, önceki kabinenin birçok bakanı yerini muhafaza etmiştir.⁸¹

Yine de bu tür güvenceler, bir daha İngiliz hükümetiyle cemiyet arasında atılan köprünün tesisine imkân vermemiştir. İngiliz hükümeti bundan böyle İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne karşı muhalefeti desteklemiştir. İngiltere’nin bu siyasi dönüşünde her halde devrimden sonra Mısır’da baş gösteren milliyetçi hareketlerin etkisinin önemli bir yeri olsa gerektir. Bu nedenle, Kâmil Paşa kabinesinin düşüşünden sonraki günlerde/aylarda Osmanlı basınında İngiliz politikasındaki değişimi ele alan yazıların Türk okurlarıyla paylaşıldığı görülmektedir. Örneğin 10 Nisan 1909 tarihli Sabah gazetesinin Neue Freie Presse gazetesinden aldığı bir yazı “İngiliz Politikası Dönmüş” başlığıyla⁸² okurlarına sunulmuştur. Bu yazıda

---

önceden haber verilmeden konağına ziyafete davet edilmesini usule aykırı bularak ret cevabı vermesi üzerine cemiyetle sadaret arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Cemiyetin ileri gelenleri sadrazamın görevden alınması için padişaha başvurmuşlardır. Doğal olarak, böyle bir harekete anayasaya uygun olmadığı için padişah bunu kabul etmemiştir. Bu arada Kâmil Paşa, kabinede varlığından rahatsızlık duyduğu Harbiye ve Bahriye nazırlarından kurtulmak için yerlerine cemiyetle ilişkisi bulunmayan General Nazım Paşa ile Amiral Hüsnü Paşa’yı getirmiştir. Bu durum, Sultan ile sadrazamın kabineyi bilgilendirmeksizin böyle atamalar yapma hakkına sahip olmaması nedeniyle Cemiyet’i temsil eden çoğunluk partisi tarafından gensoru önergesi verilerek Kâmil Paşa meclise davet edilmiştir. Kâmil Paşa, Kanun-ı Esasi’nin kendisine verdiği yetkiye dayanarak gensorunun ertelenmesini teklif etmiş, aksi halde istifaya hazır olduğunu belirtmiştir. Ancak, meclisteki çoğunluğunun sert tavrı ve üyeler üzerinde kurduğu baskı sonucu Kâmil Paşa’nın teklifi reddedilmiş ve o gün meclise gelip izahat vermesi istenmiştir. Daha sonra atamalardan dolayı paşaya güvensizlik oyu verilmiş ve o gece karar Meclis Başkanı ve padişaha sunulmuştur. Böylece, Kâmil Paşa, mecliste açıklamalarda bulunmasına dahi imkân verilmeyerek istifaya zorlanmış oluyordu. Nihayette Kâmil Paşa, Şeyhülislam Cemaleddin Efendi’ye danıştıktan sonra istifa kararı almıştır. Mehmed Cemaleddin Efendi, *Siyasi Hatıratım*, Çev: Selim Kutsan, 2.Baskı, Nehir Yayınları, İstanbul, 2005, s.19-20; FO, 881/9624, s.1-3; Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, 4.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s.20-21. Harbiye ve Bahriye nazırlarının değiştirilmesi, belki de İttihat ve Terakki’nin hoşnutsuzluğunun temel nedeniydi. Öyle ki, Selanik basınında Sultan Abdülhamit’in hal’i ve Yusuf İzzeddin Efendi’nin ilcâsına dair şayiye ortaya çıkmıştır. Ancak, İttihat ve Terakki, bu haberleri tekliz etmiştir. Ali Cevat, İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz bir Mart Hâdisesi, Yayına Hazırlayan: Faik Reşit Unat, 3.Baskı, Ankara, 1991, s.36-37.

⁷⁸ Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s.57.

⁷⁹ FO, 881/9624, s.2.

⁸⁰ Akşin, *a.g.e.*, s.116.

⁸¹ FO, 881/9624, s.3.

⁸² *Sabah*, 10.04.1909, s.2, stn.1-2.

İngilizlerin başlangıçta kuvvetli bir şekilde yardımda buldukları İttihad ve Terakki'den yüz çevirip bu partinin "hasmı" durumunda bulunan Ahrar Fırkası'na sempati göstermeye başladıklarına dikkat çekmiştir.⁸³

Kâmil Paşa'nın sadarettten düşürülmesinden sonraki süreçte Osmanlı devleti bir takım içte ve dışta meydana gelen gelişmelerle buhranlı bir sürece girmiştir. Giderek su alan Devlet gemisi, 1911'den sonra Afrika ve Balkan topraklarındaki kayıplarından sonra batmaya yüz tutmuştur. Bu süreçte başlangıçta bir baskı grubu olarak arka planda kalmayı uygun gören İttihad ve Terakki cemiyeti, zamanla iktidarı ele geçirerek devlet gemisini kurtarmak için uluslararası güçler dengesinde yararlanmaya çalışmıştır. Bu bakımdan cemiyet "ulusal çıkarların" zarurî kıldığı politik çizgide bazen İngiltere, bazen Almanya, bazen de Rusya'ya yaslanmak istemiştir.⁸⁴ Nihayetinde Alman yanlısı siyasetle Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı macerasına sürüklenmiş ve II.Meşrutiyet'in ilanından sadece 10 yıl içinde, yani savaş sonunda elinde neyi kalmışsa kaybetmiştir.

Kaynaklar

1-Yayımlanmamış Belgeler

a-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Fuad Türkgeldi'nin Mirasçılarında Satın Alınan Evrak,5/19.

Y.A.Hus., 523/187; 523/194.

HR.SYS., 22/8.

b-İngiliz Dışişleri Arşivi (Foreign Office)

FO.,881/9458.

FO, 881/9624.

2-Yayımlanmış Belgeler

British Documents on Foreign Affairs (BDFA): Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, Part I: From the Mid-Nineteenth Century to the First World War, The Near and Middle East, 1856-1914, The Ottoman Empire: Nationalism and Revolution, 1885-1908, Editor. David Gillard, University Publications of America, 1985.

British Documents on Foreign Affairs (BDFA): Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, Part I: From the Mid-Nineteenth Century to the First World War, The Near and Middle East, 1856-

⁸³ Söz konusu makalenin başında İngiltere'nin siyasi tavrındaki değişim şu şekilde ifade edilmiştir: "Bu son zamanlarda zahir olan ve İngilizlerin Türkiye hakkındaki politikalarını tebdil ettiklerine delâlet eden bazı emârât, Viyana mehafil-i diplomatikasında pek ziyade dikkatle takib olunmaktadır. Meşrutiyet-i Osmaniye'nin ilk devrelerinde İngilizler hürriyetin ba'is-i tesis olan Genç Türklere gayet şiddetli bir surette müzâherât göstermiş ve İstanbul'da Balkan komitesi a'za-yı mu'teberesi şerefine keşide olunan ziyafetlerde İngiltere ile İttihad ve Terakki Fırkası arasında rabita-i kaviyye bulunduğu ilan edilmiş idi. Bazı delâ'il ve emârâtdan istidlâl olunduğuna nazaran İngiltere bu son zamanlarda İttihad ve Terakki Fırkası'ndan yüz çevirip fırka-i mezkûrenin hasm-ı siyâsisi olan Ahrar Fırkası'na müzâherâta başlamıştır." Sabah, 10.04.1909, s.2-, stn.1

⁸⁴ Kâmil Paşa kabinesinin düşüşünden I.Dünya savaşı sonuna kadar ana hatlarıyla İttihad ve Terakki'nin dış politikası hakkında bakınız: Feroz Ahmad, "İttihat ve Terakki'nin Dış Politikası (1908-1919)", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c.2, İstanbul, s.293-303.

II. Meşrutiyet'in İlanı ve İngiltere

- 1914, *The Ottoman Empire under the Young Turks, 1908-1914*, Editor: David Gillard, University Publications of America, 1985.
- İngiliz Devlet Arşivi Gizli Belgeleri-Türkiye'nin Parçalanması ve İngiliz Politikası (1900-1920), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005.
- Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi (MMZC)*, Devre 1, İçtima Senesi I, 31 Kanun-ı evvel 1324, c.I, Ankara, 1982.
- Uluben, Erol, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul, 1967.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "1908 yılında İkinci Meşrutiyetin Ne suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar", *Belleten*, c.XX, sa.77, Ocak 1956, s.103-174.

3-Gazeteler

- İkdam (05.08.1908), "Devlet-i Aliyye ve Düvel-i Muazzama".
- İkdam (20.08.1908), "İngilizler ve Osmanlılar".
- İkdam (20.08.1908), "İngilizler ve Osmanlılar".
- İkdam (06.09.1908), "Türk ve İngiliz Münasebâtı".
- İkdam (23.10.1908), "Türkiye ve İngiltere".
- İkdam (25.10.1908), "İngiltere ve Osmanlılar".
- İkdam (24 Kanun-ı Sani 1908), "Devlet-i Osmaniye ve İngiltere Siyaseti".
- Sabah* (27 Teşrin-i Evvel 1908), "Enver Bey-Bir Mülâkat".
- Sabah* (25.01.1909), "Devlet-i Aliyye ve İngiltere Siyaseti".
- Sabah* (10.04.1909) "İngiliz Politikası Dönmüş".

4-Hatıratlar

- Ahmed Niyazi, *Hâtırât-ı Niyazi-Tarihçe-i İnkılâb-ı Kebir Osmanlıdan Bir Sahife*, Sabah Matbaası, İstanbul, 1326.
- Ahmed Saib, *Tarih-i Meşrûtiyet, Şark Mesele-i Haziresi*, Dersaadet, 1328.
- Ali Cevat, *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz bir Mart Hâdisesi*, Yayına Hazırlayan: Faik Reşit Unat, 3.Baskı, Ankara, 1991.
- Külçe, Süleyman, *Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet*, İzmir, 1944.
- Mehmed Cemaleddin Efendi, *Siyasi Hatıratım*, Çev: Selim Kutsan, 2.Baskı, Nehir Yayınları, İstanbul, 2005.
- Tahsin Paşa, *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid*, 2.Baskı, Boğaziçi Yayınları:98, İstanbul, 1990.
- Türkgeldi, Ali Fuad, *Görüp İşittiklerim*, 4.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.

5-Araştırmalar

- Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Çev: Nuran Yavuz, 7.Baskı, Kaynak Yayınları:19, Ankara, 2007.
- _____, "İttihat ve Terakki'nin Dış Politikası (1908-1919)", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c.2, İstanbul, s.293-303.
- Akşin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, Büyük Fikir Kitapları Dizisi:75, İstanbul, 1987.
- Alkan, Necmettin, *Mutlakiyetten Meşrutiyete II.Abdülhamid ve Jön Türkler 1889-1908*, 1.Baskı, Selis Kitaplar:106, İstanbul, 2009.

- Armaoğlu, Fahir, *19.Yüzyıl Siyasî Tarihi (1879-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, c.1, ks.1, 4.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- Birinci, Ali, "Türk Siyasî Düşüncesinde İngilizperestlik", *İngilizler ve Türkler-Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1789-1939)*, Çev: Yılmaz Tezkan, 1.Baskı, 21.Yüzyıl Yayınları:8, Ankara, 1999, s.177-185.
- Brummett, Palmira, İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm 1908-1911, Çev: Ayşen Anadol, 1.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Gülnihal Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi-Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- Duru, Kâzım Nabi, *"İttihat ve Terakki" Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1957.
- Eraslan, Cezmi – Olgun, Kenan, *Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento*, İstanbul, 2006.
- Emiroğlu, Kudret, *Anadolu'da Devrim Günleri/II. Meşrutiyet'in İlanı*, 1.Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.
- Graves, P.Philip, İngilizler ve Türkler-Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1789-1939), Çev: Yılmaz Tezkan, 1.Baskı, 21.Yüzyıl Yayınları:8, Ankara, 1999.
- Hanioğlu, M.Şükrü, *Bir Siyasal Örgüt Olarak 'Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti' ve 'Jön Türklük'*, c.I: (1889-1902), İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi-İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, c.IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- Kocabaş, Süleyman, *Pançermenizm'in "Şark'a Doğru" Politikası-Tarihte Türkler ve Almanlar*, İstanbul, 1988.
- Öke, Mim Kemal, İngiliz Casusu Prof.Arminius Vambery'nin Gizli Raporlarında II.Abdülhamid ve Dönemi, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983.
- Palmer, Alan, *Osmanlı İmparatorluğu-Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, 5.Baskı, Sabah Yayınları, İstanbul, 1995.
- Paul İmbert, *Osmanlı'da Yenilenme ve Türkiye'nin Sorunları (La Renovation de L'Empire Otoman-Paris, Perrin, 1909)*, Osmanlıca'ya Çev: Hasan Ferhad, Muallim Angel, Yay.Haz: Muammer Sarıkaya, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.166-167.
- Ramsaur, Ernest E., *Jön Türkler-1908 İhtilalinin Doğuşu*, 1.Baskı, Yayınları:188, İstanbul, 2004.
- Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi/II.Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*, Haz: Bayram Kodaman, Mehmet Ali Ünal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler-İkinci Meşrutiyet Dönemi, 1908-1918*, c.1, 2.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Toprak, Zafer, "Hürriyet-Müsavet-Uhuvvet-Her Tarafda Bir Politika Tufanı Var", *Manastır'da İlan-ı Hürriyet*, Yayına Hazırlayan: Roni Margulies, Yapı Kredi Yayınları.

II. Meşrutiyet'in İlanı ve İngiltere

[This Document is the Property of His Britannic Majesty's Government.]

Printed for the use of the Foreign Office. June 1909.

CONFIDENTIAL.

(945S.)

TURKEY.

Annual Report, 1908.

[7053]

Sir G. Lowther to Sir Edward Grey.—(Received February 22.)

(No. 105.)
Sir,

Pera, February 17, 1909.

IN pursuance of instructions contained in your Circular of the 9th April, 1906, I have the honour to transmit herewith the accompanying yearly report.

I am greatly indebted to Mr. Hohler, Mr. Ryan, Mr. Ramsay, and other members of the staff for assistance given to me in compiling this somewhat voluminous report, without whose assistance it would have been impossible for me to produce it within reasonable time.

I venture also to draw your attention to the very painstaking manner in which Dr. Clemow, the British Delegate on the Sanitary Board and Mixed Commission has dealt with the chapter upon the Sanitary Administration of the Turkish Empire. His compilation will, I venture to think, be of great value for purposes of reference.

I have, &c.

(Signed) GERARD LOWTHER.

Inclosure.

General Report on Turkey for the year 1908.

CONTENTS.

	Page
Representation of Great Britain and Turkey in Constantinople and London ..	2
Constitutional Movement	2
General Foreign Relations	9
Turco-Persian Frontier	13
Turkish Ministers and other leading Politicians	17
Prominent Members of the Chamber of Deputies	30
Parliamentary Elections	32
Finance	33
Army	34
Navy	31
Railways	31
Turkey in Europe—	
Macedonian Reforms	32
Events in Macedonia	34
Macedonian Financial Commission	41
Macedonian Gendarmerie	45
Adrianople	45

EK 1: 1908 Yılı Türkiye Raporu. FO.881/9458, s.1

	Page
Turkey in Asia—	
Syria	49
Asia Minor	50
Smyrna	52
Samos	52
General Condition of the Provinces	53
Turkey in Africa	58
The Sanitary Administration	56
The Customs Administration	70
British Claims and Cases	72
British Enterprise	75
The "Temettu" Tax.. .. .	75
The Company Law	75

Representation of Great Britain and Turkey in Constantinople and London.

SIR NICHOLAS O'CONNOR died on the 19th March, after an illness of three weeks; his funeral, which took place, at his express desire, at the British Cemetery at Scutari, was made the occasion by the Sultan of showing his respect for the memory of an Ambassador, with whom, during eight years, he had always maintained the most friendly personal relations, in spite of constant political difficulties.

A matter which at one time appeared likely to cause considerable difficulty was the appointment of a successor to Musurus Pasha, as Ambassador in London. The name of Reshid Bey, at the time Ottoman Ambassador in Rome was put forward privately, and Sir Nicholas O'Conor advised his rejection on the ground that he had not sufficient influence or strength of character, and also because it was suggested that it was desired to remove him from Rome in order to make room there for Selim Pasha. Possibly with the view that any complication would help to delay the presentation of the note for judicial reforms the Sultan clung to his candidate, declaring that he had special confidence in Reshid, and demanding to know the reasons for which he was not acceptable. Various candidates were suggested, and finally Rifaat Bey, Ottoman Minister at Athens, was appointed.

I arrived here as His Majesty's Ambassador on the 30th July.

The Constitutional Movement.

For some years past, in and out of Turkey, it was generally known that a revolutionary movement set on foot by Young Turks was proceeding, but it was also generally thought that, thanks to the very complete system of espionage established by the Sultan, the development of the idea was surrounded by almost insuperable difficulties. Everyone's action in Turkey was watched, every tongue was gagged. The leader of the movement, Murad Bey (at one time its most active member) was cajoled back to Yildiz, and this seemed to be a check to it, for Paris was the head-quarters of the movement. Exiles for the cause there were in different parts of the Empire and in different parts of Europe, and under these circumstances it seemed that the movement could not have much cohesion.

Turks high and low suffered, some because there was evidence that they were associated with the movement, others unjustly, for the mere expression of an opinion in favour of a somewhat more extensive form of liberty than the slavery under which they were living, but all suffered, and few were able to escape even from their own country, so complete was the system of espionage. But the spies did their work ill. The Paris Committee had found it necessary to form a branch in Turkey, called at first the Committee of Liberty, and then the Ottoman Committee of Union and Progress. These agents worked silently, but unselfishly and surely, on the lines of Freemasonry in the Salonica district, and especially in the army corps there and at Adrianople. They were wise enough to understand that unless they had the army with them, any movement would be doomed to failure. They all, in the early stages of the movement, not only gave their services free, but also ran great risks for their lives. To this day it is not known with any certainty when it was timed that the revolution should take place. Certainly not at the moment it did; it is generally believed that it was intended as a birthday present for the Sultan on the 27th September. What then was the cause of the outbreak? What set the match to the mine? The answer is to be found in Reval. Financial control and the Gendarmerie in Macedonia had deeply wounded the pride of the Young Turks, who still had ideas of the integrity of the Empire. The news that was wafted down from the meeting at Reval led these enthusiasts to believe

[This Document is the Property of His Britannic Majesty's Government.]

Printed for the use of the Foreign Office. March 1910.

CONFIDENTIAL.

(9624.)

24

TURKEY.

Annual Report, 1909.

[4235]

Sir G. Lowther to Sir Edward Grey.—(Received February 7.)

(No. 55.)

Constantinople, January 31, 1910.

Sir,

I HAVE the honour to transmit herewith my annual report on this country for the year 1909. In compiling this report I have received specially valuable assistance from Messrs. Marling, Mounsey, and Monson for chapters which it has been materially impossible for me to compile myself.

I have, Sir,
G. LOWTHER.

Enclosure.

Annual Report on Turkey for the year 1909.

INDEX.

	Page
A Year of Constitutional Government	2
Prominent Men in 1909.. .. .	8
General Foreign Relations	10
Turco-Persian Frontier	17
Finance	19
Army and Gendarmerie.. .. .	22
Navy	25
Public Works	26
Turkey in Europe	29
Macedonia	33
Macedonian Financial Commission	35
Adrianople	36
Albania	38
Turkey in Asia	38
Anatolia. Adana	40
Van	41
Diarbekir	42
Erzeroum.. .. .	43
Aidin	44
Syria and the Lebanon	44
Samos	44
Bagdad, Bussorah, Mosul.. .. .	45
The Nejd, Yemen, and Hedjaz	45
Turkey in Africa	45
Sanitary Affairs	46
Customs	46
British Claims and Cases	46
Reorganisation of Public Departments	46
Legislative Work of Parliament	46

A YEAR OF CONSTITUTIONAL GOVERNMENT.

IN my report of last year, I went at some length into the details of the outbreak of the revolution against Sultan Abdul Hamid's despotic rule, and described the endeavours of the Young Turks to establish something akin to constitutional government. The great effort towards working out this immense political and social revolution was the election of a Parliament which met on the 17th December, 1908; and the vast majority of public opinion then hoped that the secret society which, under the name of the Committee of Union and Progress, to all intents and purposes governed the country, would disappear and make way for some true system of parliamentary government. We shall see how the public has been disappointed and how, at the end of the year 1909, the committee is still all-powerful and able to exercise its influence over the Chamber.

In the early days of January, rumours were afloat that Kiamil Pasha resented the interference of the said committee in his appointments and in his actions. Curiously enough, some Englishmen, members of the Balkan committee, were unwillingly brought into the quarrel. These gentlemen had been invited to come to Constantinople by the committee to bear witness to the progress that had been made. The members of the latter arranged for Kiamil Pasha to entertain these gentlemen, but his Highness resenting, the invitation having been given without his being consulted, declined to accede to the demand. The dinner was, however, eventually given, but the incident, coupled with the general distrust of the younger and more violent men of the committee, who were beginning to assume the old despotic ways of Yildiz, bent all their influence and power to bringing about the Grand Vizier's downfall. The latter, counting on the solid vote of the Arab party and on the vast majority of the population, did not appear to anticipate the possibility of such an occurrence; and the committee even went so far as to repudiate in a message to his Highness the hostile attitude advocated by some of their party.

Encouraged by what appeared to be a success, Kiamil Pasha took an early opportunity of making a declaration of his policy to Parliament.

The necessity for financial reform, the establishment of peace abroad, and law and order at home, the reorganisation of the army and navy and the custom-house which his Highness laid down as his programme appealed sufficiently to the Chamber to induce it to give him what was practically an unanimous vote of confidence. Further encouraged, and feeling the impossibility of governing with a Cabinet that did not support him with all honesty, Kiamil Pasha determined to rid himself of the Ministers of War and the Navy, the important members of the Cabinet for the maintenance of order, and, profiting by the fact that these Ministers had placed themselves at his Highness's disposal, he replaced them by General Nazim and Admiral Husni who had no relations with the committee. This was the signal of an open split between the Liberal Unionists and the committee, and on the grounds that the Sultan and the Grand Vizier had no right to make such appointments without the knowledge of the other members of the Cabinet, an interpellation was announced. The Minister of the Interior who was allied to the committee, though not a declared member of it, and his colleague of the Ministry of Justice also resigned.

The Grand Vizier, having received a message to present himself to the Chamber requested that the interpellation should be postponed; a second message called forth the reply that his Highness was prepared to resign if his request for a postponement was not agreed to. In the meantime, violent scenes were taking place in the Chamber and in the lobbies, officers and adherents of the committee were intimidating members, revolvers being shewn though not made use of. A vote of want of confidence was passed, the minority supporting Kiamil Pasha only numbering eight. The Grand Vizier's action was represented as despotic and as savouring of the methods of Abdul Hamid, and some of the commanders of the war-ships offered their assistance to Parliament in case of necessity.

A curious incident in this connection was that in the evening I received messages from the committee to the effect that while they had opposed Kiamil for unconstitutional acts, they would withhold their support from any Ministry which might succeed him unless they pursued his policy of friendship for England. Needless to say, that there was nothing unconstitutional in Kiamil Pasha's action, and to describe such a man, who, during the reign of Abdul Hamid had repeatedly suffered for his liberal views, as unconstitutional was little short of folly. It was merely a trial of strength and a struggle for existence on the part of the committee. They were determined to maintain themselves in order to carry out their policy based on Turkish

II. Meşrutiyet'in İlanı ve İngiltere

as opposed to non-Turkish nationalist aspirations, and the contemplated appointment of Nazim Pasha as Minister of War to replace the then Minister without informing the latter of the step was a clear indication that Kiamil Pasha intended to put down committee politics among officers of the army and to tolerate no further trifling with his authority.

Kiamil Pasha had succeeded in uniting against himself three strong forces at the same time; the Chamber, by contesting its omnipotence; the army, by the distrust he was accused of showing towards the picked battalions of the IIIrd Army Corps by wishing to remove them from here, whither they had been sent by the orders of the committee; and the press, by the law introduced into Parliament, which is generally supposed to have been his work, but which was as a matter of fact drafted by Hilmi Pasha.

Hussein Hilmi was appointed Grand Vizier and his advent was well received, the action of his predecessor being described as tyrannical and the impression being given that he was endeavouring to restore His Majesty to the despotic position from which the revolution of July 1908 had thrown him.

Few dared to express the opinion that the Chamber had acted illogically and unconstitutionally, but many thought it.

With the idea of gratifying Great Britain, Rifaat Pasha was chosen as Minister for Foreign Affairs, otherwise most of the Ministers of Kiamil Pasha's Cabinet remained in office.

The Chamber during the early date of Hilmi Pasha's Ministry did not settle down to business, the only legislation actually concluded being the approval of the loan for £ T. 4,700,000 concluded in the previous September.

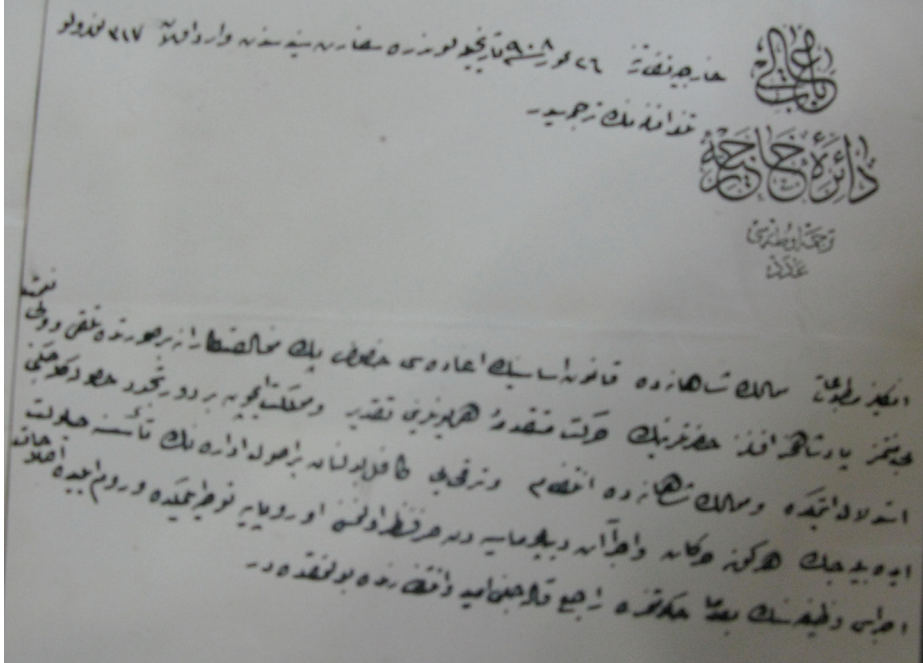
Generally Hilmi Pasha endeavoured to justify his position and humour the chauvinistic elements, and in this he was successful to the extent of ridding the country of the Macedonian gendarmerie officers (most of whom were, however, re-engaged for a reorganised Turkish gendarmerie), and in obtaining the dissolution of the Macedonian Financial Commission. The British, French, and Italian delegates, however, obtained employment at the Ministry of Finance. Kiamil Pasha himself remained in retirement, but some newspapers took up his defence with considerable vigour, especially the "Serbesti" and the English newspaper the "Levant Herald," and members of the committee loudly called for the expulsion of the latter's editor from Turkey, but no demand to that effect was officially made. Some little courage was given to Kiamil's adherents by the tone adopted by the European press, which, generally speaking, did not approve of the terrorist methods adopted by the committee. The general situation resulting from the recent change of Cabinet, however, gradually became one of universal uneasiness, coupled with the apprehension and fear that the outcome must be violent if not bloody. The volume of discontent, swelled by the Government officials who had been thrown out of employment, was increasing in extent and consistency, and everything pointed to an explosion which might be far-reaching and disastrous.

So much opposition was shown to the budget, and so little understanding of what a budget really meant, coupled with the fear of Parliament to leave the Government a free hand during the recess, that it was found necessary to prolong the session by three months. Several small mutinies took place here and at Adrianople, which had no special importance in themselves, but were an indication of the way the wind was blowing.

An incident occurred at the end of March involving a foreign Ambassador. A newspaper representing the committee published a violent attack on Kiamil Pasha, and not only accused his son of obtaining money irregularly through the position of his father, but also stated that in connection with the Heraclea mines, a foreign Ambassador had been promised 2,000,000 fr.

There could be no doubt as to the identity of the Ambassador, and my French colleague at once demanded that the committee should deny all responsibility, or that the Grand Vizier should compel them to withdraw it with suitable amends. Finally, M. Constans obtained some slight satisfaction, and left Constantinople shortly afterwards.

It was only on the 3rd of April that the opponents of the committee gave an indication that their opposition was supported by some sort of organisation. On that day was inaugurated the society called the Mahomedan Union. Under the guise of desiring to introduce some amelioration in the public morals of the country within the prescriptions of the Sheri law, it was no doubt intended to arouse a popular wave of religious fanaticism as a check on the policy of the committee, which, while

EK 6: İngiliz matbuatının Kanun-ı Esasi'yi "pek muhâlesatkârane" bir surette karşılandığına dair Londra sefaretî tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen 26 Temmuz 1908 tarihli telgrafname. BOA., Y.Hus., 523/187.

II. Meşrutiyet'in İlanı ve İngiltere

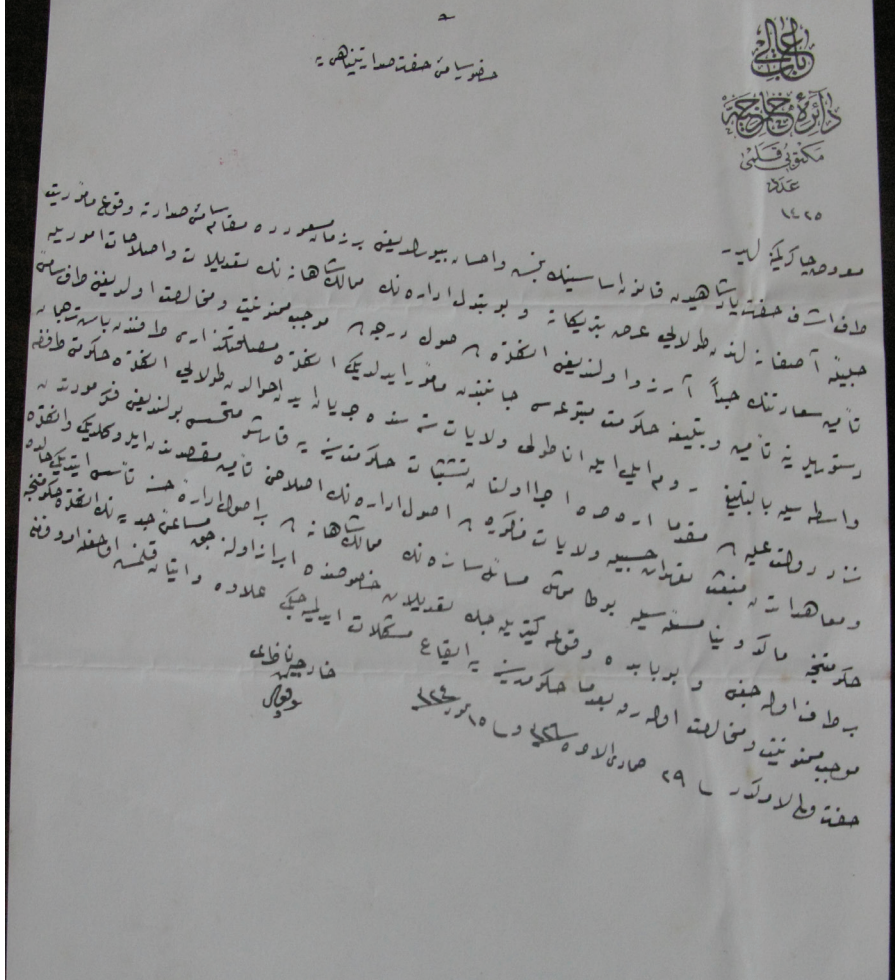
باب عالی شماره اولی نومبر	تاریخ	موضوع	ملاحظات
52	12 اگست 1908	توجه نبرد	الماسا امپراتوریلد انقلده قریلی ادرستج قونجورج و دوقه کورج انقلده قاننده اساسیله اعلانه و فرمانه ایزم مقلای ماریت
صفحه ۱۰	بلیه سفارت سنه سنه ۱۰۷	بروونو ملاحظه	بر ملاحظات
			الماسا امپراتوریلد انقلده قاننده اولی دونه قونجورج بر ملاحظات و قونجورج بر ملاحظات غایت صوبه جویسته بر اقلی حارر دیک نیم رسمی کورین بر ملاحظات کورین بنج کونستراکسیون ایله مملکت ادرستج ملاحظه ادرستج بر ملاحظات ردت مکتوب اصول ادرستج و قونجورج ادکله و اصول کونجورج ایله کلی دقت تعقیب ادرستج لا رخصه کورین

EK 7: Koburg'da İngiltere kralı ile Alman imparatoru arasında meydana gelen görüşmeye dair Berlin sefaretinin 12 Ağustos 1908 tarihli telgrafnamesi. BOA., HR. SYS., 22/8.

لوندرا دو جیقا مویخ بوسته غزین ایچیشی، باغلیقنونه خلدوه نغوسه نردنجه - مقالیه ریغینه
 بوسده برعادل دولت عید انقاص حکام اولیض صریح اولره عثمایی اصلاحی تحریک درمیداریدو بایله لطیفات لایر مکرده
 عدولونه ایله نقته ایچ نرکله قیور ایروب احتیاسات معیه عثماییک و جهورن آفات و مقصد جرایم ایل اولره یکنکت
 قوتن اولما ایله - میاج دولت عید جود اولریله حازمکت اولوب لکجهوا حکومتنی لایوبه ناصیه رفوز اولارمده بو
 مکتف عثمایی حقیقه برجهوه بیسیانه مصدعات بایله اولقده - کونج نرک هرکتک موقیفته بر اولوب اولرجهوه و حارجهوه
 وقوع بولمجه ملا صحت مقابله ایله بیایوب ایله برجهوه - ساسکت اصلا و اغلاض رفیقه یکنکه بک ایوانگاسیه - بونرک
 ایکنسه ارنا دور - بوسده اولدور سن اولدم ایکن صمیه در سعادتیه اولایله آتال کای نکت یکن حقیقه بر اولر لای اولر
 مویخ اولدور بر حکومه بتم ایله واقع اولد بر حکومده افادات ایله بوسدیک اولت هرکت با ایکن برن آتکلم بر ایکن
 سر لکجه و لری و نفوز دولتی لری اولد هر قوت کب ایله جده - کرمه عثمایی اولد قنایجه ریایک ایکن سده و نرکی
 حکوملا بیسیانه حقه مویخ ایله جده - ذات هرکت سر لیک ایکن ایکن لری وای صادمی قنایه ایکن ساسده لکجه اولر
 ایکنایه مایله ارنا دور - صریح و بیضا - دروم اولدور حقد و صومیه واتر و یکسده مایله - ایکن فقط ارنا دور
 مایخ مکر ایکن قیسیم مقیدور - « ایکن لکنه کونج نرک قوتن صمیه عثمایی صمیه اره و عدل ده قنایته ناسین اولر
 صریح و ناسین مکر - یوق اولدور دولته ارنا دور لایم ارنا دورله عظیم بقدر ناسین حکومر سالا ارنا دورله قایل ده صیه
 مکت و قنایه نروجه صومیه افواج و جهول ارنا دورله مقصد هرکت نه صومیه بیایه ایکن - ارنا دور حجت و صادت و جهوت
 نرو لایم ایکن اولر برنا دور لایم - صیه - ایکن بیایم و عدل و حجاب نوبه قوتن قنایته یکن و مای مایله افواج
 و صادق بیایم هر طرفه ارنا دورله حقیقه شایه و اهورت - یجه قیلر سوب ارنا دورلر ایکنه و نرکی و نرکی
 بر بوسده ایله اولدور لایم کلور - بوز و لک ایله اولره بوز مقصد اولد ذات هرکت با ایکن کونج قوتن مکت ایکنه
 ایکن آتا سوره و حجت اول اولدور مکت عثماییه صریح و صریح و لایم اولره قنایه - بر عضم قوی لکنده مکت قنایه
 ایکن
 عثماییک مکت اولره نینه مطلوبه ایکن ایکنه - ارنا دورلر ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن
 ساسده ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن
 مکت عثماییه لک ارنا دورلر و نرکی ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن
 کونج نرکی ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن
 ایکن

EK 8: Londra'da çıkan Morning Post gazetesinde yer alan Genç Türkler ve Meşrutiyet hakkındaki bir makalenin tercümesi. BOA., Y.EE., 86/32.

II. Meşrutiyet'in İlanı ve İngiltere

EK9: Meşrutiyet'in ilanının İngiliz kamuoyunca büyük bir memnuniyetle karşılandığı ve İngiliz hükümetinin ıslahatlar hususunda Osmanlı Devleti'nin lehine politik bir tavır sergileyeceğine dair İngiltere'nin Maslahatgüzarı vasıtasıyla gönderdiği mesajı havi Hariciye Nezareti'nin 15 Temmuz 1324 tarihli yazısı. BOA., Y.Hus., 523/194.

II. Meşrutiyet'in İlanı ve İngiltere

İngilizce

... ..

Fransızca

... ..

Almanca

... ..

Rusça

... ..

İtalyanca

... ..

Portekizce

... ..

İspanyolca

... ..

Yunanca

... ..

Ermenice

... ..

Arnavutça

... ..

Osmanlıca

... ..

Diğer Diller

... ..

EK 11: 10 Nisan 1909 tarihli Sabah gazetesinin 2. sayfasında yayımlanan "İngiliz Politikası Dönümü" başlıklı yazı.

EK 12: 5 Ağustos 1908 tarihli İkdâm gazetesinin ilk sayfasında 'Devlet-i Aaliyye ve Düvel-i Muazzama' başlıklı yazı.

II. Meşrutiyet'in İlanı ve İngiltere

<p>İngiliz Meşrutiyetinin İlanı</p> <p>İngiliz Meşrutiyetinin İlanı, İngiltere'nin 1911'de kabul ettiği bir yasadır. Bu yasa, İngiltere'de ilk kez bir kralın yetkilerini sınırlayan ve parlamento tarafından seçilen bir hükümetin kurulmasını sağlayan bir dokuşunmadır. Bu yasa, İngiltere'nin bir anayasal monarşiye geçmesini sağladı ve İngiltere'nin bir demokratik monarşiye geçmesini sağladı.</p>	<p>İngiliz Meşrutiyetinin İçeriği</p> <p>İngiliz Meşrutiyetinin İçeriği, İngiltere'nin 1911'de kabul ettiği bir yasadır. Bu yasa, İngiltere'de ilk kez bir kralın yetkilerini sınırlayan ve parlamento tarafından seçilen bir hükümetin kurulmasını sağlayan bir dokuşunmadır. Bu yasa, İngiltere'nin bir anayasal monarşiye geçmesini sağladı ve İngiltere'nin bir demokratik monarşiye geçmesini sağladı.</p>	<p>İngiliz Meşrutiyetinin Etkileri</p> <p>İngiliz Meşrutiyetinin Etkileri, İngiltere'nin 1911'de kabul ettiği bir yasadır. Bu yasa, İngiltere'de ilk kez bir kralın yetkilerini sınırlayan ve parlamento tarafından seçilen bir hükümetin kurulmasını sağlayan bir dokuşunmadır. Bu yasa, İngiltere'nin bir anayasal monarşiye geçmesini sağladı ve İngiltere'nin bir demokratik monarşiye geçmesini sağladı.</p>	<p>İngiliz Meşrutiyetinin Tarihi</p> <p>İngiliz Meşrutiyetinin Tarihi, İngiltere'nin 1911'de kabul ettiği bir yasadır. Bu yasa, İngiltere'de ilk kez bir kralın yetkilerini sınırlayan ve parlamento tarafından seçilen bir hükümetin kurulmasını sağlayan bir dokuşunmadır. Bu yasa, İngiltere'nin bir anayasal monarşiye geçmesini sağladı ve İngiltere'nin bir demokratik monarşiye geçmesini sağladı.</p>
--	--	--	--

EK 13: 25 Eylül 1908 tarihinde çıkan "Devlet-i İlahiy-İngiltere" başlıklı yazı.